

UDK 37.091.6(497.4Vipava)
1.01 Izvirni znanstveni članek
Prejeto: 24. 8. 2023

Božidar Premrl*

Veri in omiki. Predzgodovina in zidanje stare šole v Vipavi

To Faith and Education. Background and Construction of the Old School in Vipava

Izvleček

Na začetku članka je podroben opis monumentalne stavbe vipavske stare šole iz leta 1861 s povzetkom članka iz Kmetijskih in rokodelskih novic, ki poroča o njeni slovesni blagoslovitvi. Temu sledi historiat dolgoletnih prizadevanj za ustanovitev glavne šole in gradnjo nove šolske stavbe v Vipavi, za kar je bil najbolj zaslužen takratni vipavski dekan Jurij Grabrijan. Ta prizadevanja so dokumentirana s povzetki obsežne korespondence med vipavskimi šolskimi, cerkvenimi in oblastnimi organi, postojnskimi okrajnimi oblastnimi organi ter deželno in cerkveno oblastjo v Ljubljani, s katero so reševali problematiko sistemizacije in financiranja delovanja glavne šole v Vipavi, pridobitve ustrezne stavbne parcele in cerkvenih sredstev za gradnjo nove šolske stavbe ter izdelave ustreznega gradbenega načrta s predračunom stroškov. V nadaljevanju sledijo poglavja o gradnji šolske stavbe, pri čemer so podrobneje predstavljeni vsebina stavbne pogodbe s furlanskimi zidarskimi podjetniki, potek gradnje šole, arhitekti in inženirji, ki so izdelali več variant načrtov, izvajalci gradbenih del in dobavitelji gradbenega materiala s poudarkom na zidarjih, kamnosekih in opekarjih.

Abstract

The article begins with a detailed description of the monumental building of the old Vipava school from 1861, accompanied by a summary of an article from the Kmetijske in Rokodelske Novice weekly, reporting on its consecration ceremony. This is followed by a historical overview of lengthy efforts to establish a major school and construct a new school building in Vipava, which was mainly to the credit of the then dean of Vipava, Jurij Grabrijan. These efforts are documented by summaries of the extensive correspondence between the local school, church and government authorities, the Postojna district authorities, and the regional and church authorities in Ljubljana, which dealt with the issues of systematising and financing the operation of the major school in Vipava, acquiring a suitable building plot and church funds for the construction of a new school building, and drawing up a proper construction plan with cost estimates. The following chapters explore the construction of the school building, detailing the contents of the building contract with the Friuli masonry contractors, the course of school construction, the architects and engineers who developed several design variants, and the building contractors and suppliers of building materials, particularly the masons, stonemasons, and bricklayers.

* Božidar Premrl, univ. dipl. lit. komp., prof. slov. v pokoju, e-pošta: bozidar.premrl@siol.net.

Ključne besede: glavna šola, štirirazrednica, vipavska šolska občina, cerkvena sredstva, gradbeni načrti, zidarji, kamnoseki

Keywords: major school, four-year school, Vipava school district, church funds, construction plans, masons, stonemasons

Leta 1889, ob štiridesetletnici vladanja cesarja Franca Jožefa, so učitelji iz postojnskega okrajnega glavarstva, v katero je spadala Vipava, v zemljepisnem in zgodovinskem opisu tega okraja objavili tudi kratek oris zgodovine vipavske ljudske šole s seznamom dotedanjih učiteljev in članov krajevnega šolskega sveta.¹ Skoraj stodvajset let kasneje so Vipavci zgodovini šolstva v Vipavi posvetili zbornik *Stoji učilna zidana*, ki na začetku povzema zgodovino vipavskega šolstva v 19. stoletju, posebno pozornost pa posveča tudi mogočni šolski stavbi, sezidani in slovesno odprti v letu 1861, ter takratnemu vipavskemu župniku in dekanu Juriju Grabrijanu, enemu izmed vodilnih šolnikov 19. stoletja na Vipavskem, ki je bil še posebej zaslužen zanjo.² Prav stara šolska stavba v Vipavi in dolgoletna prizadevanja za njeno gradnjo, ki doslej še niso bili izčrpno predstavljeni,³ so osrednja tema tega prispevka.

Vipavska stara šola je monumentalna šolska stavba zraven velike Skukove domačije na *Starem placu*, nekdanjem glavnem trgu v Vipavi. Zgrajena je bila leta 1861 in je sprva imela hišno številko Vipava 236, zdaj pa je njen naslov Trg Pavla Rušta 6. Od leta 1969, ko je bila na drugem koncu Vipave zgrajena nova Osnovna šola Draga Bajca⁴ in je ta stavba izgubila prvotno namembnost, ji Vipavci pravimo stara šola. Zdaj v njej domujejo kulturna društva, politične stranke in dislocirana enota koprške Fakultete za vede o zdravju.

Dvonadstropna stavba pravokotnega tlorisa gleda na trg z reprezentativnim petosnim pročeljem, ki ga v pritličju krasi rustikalni omet, zaključen s preprostim venčnim zidcem, gladki omet v nadstropjih pa je razgiban s štirimi lizenami. V prvem nadstropju so okna poudarjena s krepkimi okvirji, izvedenimi v ometu, in plitvimi nastreški. Nad pročeljem se dviga majhen zvonik za šolski zvonec z

1 *Postojnsko okrajno glavarstvo. Zemljepisni in zgodovinski opis*. Spisali in izdali učitelji v okraji. V Postojini 1889 (dalje *Postojnsko okrajno glavarstvo 1889*), str. 155–156.

2 Magda Rodman, ur., *Zbornik o šolstvu v Vipavi. Stoji učilna zidana*, Vipava 2007, str. 11–18.

3 V glasilu vipavske krajeвне skupnosti *Vipavski glas* je sicer bilo objavljenih nekaj prispevkov, ki se deloma dotikajo šolske stavbe in njene opreme. Avtor tega članka je pisal o njenem portalu in napisu na njem; ljubitelj fosilov Stane Bačar iz Ajdovščine je s pomočjo poklicnih geologov predstavil fosilne lupine rudistnih školjk v kamnitih stopnicah v šoli; kolavdator zvonov Mark Česen iz Vipave pa je pisal o šolskem zvoniku in usodi šolskega zvona. Glej Božidar Premrl, O portalu vipavske stare šole, napisu na njem in še čem, *Vipavski glas*, 18, 2003, št. 65, str. 1–4; Stane Bačar, Fosili na ogled, *Vipavski glas*, 22, 2007, št. 82, str. 9 (dalje Bačar 2007); Mark Česen, Veri, omiki je tempelj postavil, tristo let nam zvon je vabil, *Vipavski glas*, 2011, letnik 27, št. 99, str. 9–10.

4 Uredniški odbor, Kako smo živeli in gradili Vipavo, *Vipavski glas*, 9, 1994, št. 31, str. 8.

vogalnimi toskanskimi slopi, ločnimi linami, trikotno zaključenimi čeli in pločevinasto piramidasto streho.

V glavni osi pročelja je mogočen portal iz školjčnega temno sivega apnenca, h kateremu vodi tristopenjski podest s profiliranimi stopnicami iz enakega kamna. Portal ima po širini podvojeni in po globini stopnjevani bazi, okrašeni s paroma rombov, z njiju pa se dvigata kvišku profilirana pokončnika, ki nosita prav tako profilirano preklado. Nad njo je gladek napisni friz s krepkim profiliranim simsom, ki ga pri krajih podpirata visoki volutno oblikovani konzoli, spodaj okrašeni s cofki. Mere portala so naravnost veličastne: njegova svetla višina je 318 cm, svetla širina 157 cm, celotna višina portala s pragom in simsom vred pa je

Pogled na vipavsko staro šolo danes (Foto: Lucijan Bratuš, Vipava).

približno štiri metre in pol.⁵ Na frizu je bil vklesan pozlačen napis Veri in omiki,⁶ a so ga med obema vojnama, ko je bila Primorska pod Italijo, fašistične oblasti ukazale odklesati.⁷

Ob straneh portala sta spominski plošči, ki sta bili v pročelje vzdani leta 1885.⁸ Leva slavi spomin na Vipavca Štefana Kocijančiča (1818–1883), duhovnika, jezikoslovca, pisatelja in zgodovinarja, ki je posvetil »čas, um, srce in pero veri in omiki«, z desno pa se je krajevni šolski svet oddolžil vipavskemu dekanu Juriju Grabrijanu za velike zasluge za novo šolsko stavbo v Vipavi in za pospeševanje šolstva v vipavski dekaniji sploh, saj je bil tudi predsednik vipavskega krajevnega šolskega sveta, vipavski okrajni šolski nadzornik, dekanijski nadzornik za vero-uk in član okrajnega šolskega sveta v Postojni. Poleg tega, da je bil pobudnik in organizator gradnje glavne šole v Vipavi in da je vipavsko dvorazrednico razširil v

5 Podobno oblikovana portala imata stara šola v Slavini na Pivki, sezidana leta 1891, in župnišče na Colu iz leta 1893. O župnišču na Colu glej Nadškofijski arhiv Ljubljana (dalje NŠAL), 16, Župnijski inventarji: Inventarium o glavni imovini župne nadarbine na Colu, 1896.

6 V Notranji Kranjski je bilo še nekaj šolskih portalov s takim napisom, ki je kot ustaljen obrazec povzemal namembnost šolskih stavb. Imeli sta ga šola na Lozicah, verjetno zgrajena leta 1876, in šola v Trnovem, danes sestavnem delu Ilirske Bistrice, ki je bila sezidana leta 1866. Tudi ta dva napisa so dale odklesati italijanske fašistične oblasti. Stavba župnišča in šole v Podstenjah v trnovski župniji je imela portal z enakim napisom in letnico 1904, ki zdaj uokvirja vhod župnišča v Trnovem. Na pročelju opuščene stare šole v Zagorju na Pivki pa se je ohranila vzdana plošča z napisom: VERI IN OMIKI. / 1840 – 1896. Še en napis Veri in omiki je bil vklesan na dvoriščnem portonu šole v Tomaju v nekdanji avstrijski deželi Primorski.

7 Po komaj opaznih sledovih v kamnu je bilo pred leti še mogoče razbrati, da je bil napis take oblike: VERI in OMIKI. Leta 2003 pa je Krajevna skupnost Vipava v spomin na odklesani napis dala na portal namestiti stekleno ploščo z neustrezno oblikovanim pozlačenim napisom: VERI IN OMIKI, ki so mu po nepotrebnem dodali še vipavski grb in letnico 1861. Primerjaj Božidar Premrl, O portalu vipavske stare šole, napisu na njem in še čem, *Vipavski glas*, 18, 2003, št. 65, str. 1–4.

8 Obe plošči so dale fašistične oblasti odstraniti. V vipavskem župnijskem arhivu je med spisi o podružnični cerkvi sv. Marka tudi v italijanskem jeziku napisano tipkopišno potrdilo takratnega vipavskega župnika in dekana Ignacija Breitenbergerja z dne 11. februarja 1930 / VIII. leta fašistične ere, iz katerega je razvidno, da mu je vipavska občina (»Municipio«) izročila kamniti spominski plošči (»lapidi«) o dekanu Juriju Grabrijanu, ki je dal zgraditi šolo, ter o šolskem inšpektorju in profesorju teologije Štefanu Kocijanciču, ki sta bili vzdani v šolsko stavbo, on pa se je moral zavezati zase in za svoje naslednike, da ju bo tudi vrnil, če bo občina tako zahtevala. Župnijski arhiv (dalje ŽA) Vipava, škatla 10: Cerkev sv. Marka, Vipava. – Leta 1968 sta bili plošči vrnjeni na šolsko pročelje. Glej *Primorski slovenski biografski leksikon*, 6. snopič, Gorica 1979, str. 461: Franc Kralj, geslo Grabrijan Jurij, in Božidar Premrl, O portalu vipavske stare šole, napisu na njem in še čem, *Vipavski glas*, 18, 2003, št. 65, str. 1–4.

štirirazrednico, je vipavski šoli pridobil tudi precejšnje imetje in v vipavski dekaniji ustanovil še osem enorazrednih šol.⁹ Napis se glasi:

TA
VERI IN OMIKI POSVEČENI DOM
JE
S CERKVENIM DENARJEM SEZIDAL
JURIJ GRABRIJAN,
ŽUPNIK, DEKAN IN OKRAJNI ŠOLSKI NADZORNIK VIPAVSKI,
ČASTNI KANONIK LJUBLJANSKI, VITEZ FRANC JOŽEFOVEGA
REDA, DEŽELNEGA ZBORA KRANJSKEGA POSLANEC, TUKAJŠNJE
ŠTIRIRAZREDNICE USTANOVNIK
ITD. ITD.
TER DAL DOVRŠENEGA PO GENERALNEM VIKARIJI LJUBLJANSKEM ANT. KOS-u
SLOVESNO BLAGOSLOVITI 3. DECEMBRA 1861.

VZORNEMU POSPEŠEVALCU ŠOLSTVA
V HVALEŽEN SPOMIN
VZIDAL JE TO PLOŠČO KRAJNI ŠOLSKI SVET VIPAVSKI
17. SEPTEMBRA 1885.

Notranjost šolske stavbe je zdaj nekoliko spremenjena in prenovljena, osnovna razporeditev prostorov pa je v glavnem taka, kot je bila v začetku. V vseh treh etažah so osrednji hodniki, v katerih so prvotno bili tlaki iz kamnitih plošč, v letih po drugi svetovni vojni pa so bili na novo tlakovani s teracom.¹⁰ V pritličju se na koncu hodnika začneja stopnišče, ki se vzpenja v treh ramah z dvema vmesnima počivališčema in se nadaljuje do drugega nadstropja. Podprto je s klesanimi slopi kvadratnega prereza. Stopnice so iz enakega školjčnega temno sivega apnenca kot portal, slopi pa so iz krajevnega enotnega svetlo sivega ali

9 Jurij Grabrijan se je rodil 22. marca 1800 v Adlešičih v Beli krajini. Leta 1825 je bil posvečen v duhovnika, nato je kot kaplan služboval na Brezovici pri Ljubljani, v Škofji Loki, Žireh in Šturjah. Leta 1838 mu je bilo zaupano upravljanje vipavske župnije, od leta 1840 do svoje smrti 22. junija 1882 pa je bil župnik in dekan v Vipavi. Pokopan je v cerkvi sv. Jožefa na vipavskem pokopališču. Načrt za njegov »grobni spominek« je brezplačno izdelal vrhpoljski župnik Henrik Dejak, za 185 goldinarjev, ki so jih zbrali župniki iz vipavske dekanije in od drugod, pa ga je sklesal in 20. junija 1883 postavil »kamenar« Franc Štolfa z Volčjega Grada na Krasu. ŽA Vipava, škatla 29, Župnijski in dekanijski akti 1738–1840: Izkaz dobrovoljnih doneskov za napravo grobnega spominka Veleč. gospodu Juriju Grabrijan-u, kanoniku, dekanu, fajmoštru i.t.d. v Vipavi. – Več o Juriju Grabrijanu in njegovih zaslugah za gradnjo šolskih stavb glej v Božidar Premrl, *Nesmrtni kamen in njegovi mojstri v gornji Vipavski dolini in okolici*, Ljubljana 2022, str. 140–142 (dalje Premrl 2022).

10 Marjan Bučinel z Zemona, Orehovlje 42A, in Magda Rodman - Bajcova, Ulica Milana Bajca 14, Vipava, se spominjata, da so bile *škrli* na hodnikih še vsaj do leta 1957, ko sta obiskovala to šolo.

Razglednica Vipave izpred prve svetovne vojne, posneta na Starem placu: levo in desno sta veliki domačiji Reharjevih in Skukovih, med njima mogočna stavba stare šole.

belkastega apnenca. Iz drugega nadstropja vodijo lesene stopnice na podstrešje. Nad hodnikoma v pritličju in prvem nadstropju ter nad stopniščem so opečni oboki z oprogami,¹¹ drugi prostori pa imajo ravne strope.

Ko je bila konec leta 1861 nova šolska stavba dograjena in izročena svojemu namenu, so *Kmetijske in rokodelske novice* v rubriki Dopisi objavile obširen prispevek o slovesni blagoslovitvi nove šolske stavbe v Vipavi, ki se začinja takole:

»Iz Ipavskega terga 3. grudna. R. K. – Današnji dan ostane ne samo za ipavski terg, ampak tudi za celo dolino posebno znamenit in važen; zakaj ta dan smo praznik blagoslovljenja novega šolskega poslopja tukaj posebno slovesno obhajali. Že včeraj proti večeru in danes na vse zgodaj je veselo priterkovanje zvonov farne cerkve naznanjevalo, da se posebno praznovanje pričakuje.

V sredi ipavskega terga sozidano namreč novo poslopje svojo glavo čez vse druge, sicer tudi precej velike hiše ponosno povzdiguje. Po izverstno izdelanem sprednjem obličji boš mislil, da kak tempelj zagledaš, ker se njegovo nadstrešje umetno v zvonik zveršuje. Toda zlati, v kamen vrezani napis nad vratmi: 'Veri in omiki' ti naznanuje, čemu da to poslopje tukaj stoji.

Lani se je jelo zidati in letošnjemu ugodnemu vremenu se je zahvaliti, da se je že zdaj svojemu poklicu odpreti moglo, zakaj šest velicih sob in dve manjši

¹¹ Oproga je nosilni prečni lok v oboku.

*Portal vipavske šole, na katerem je bil vklesan napis VERI in OMIKI
(Foto: Božidar Premrl).*

za samo šolsko rabo, poleg tega pa za tri učenike stanovališča, za vsakega s tremi stanicami in kuhinjo, vse v pritlini in v dveh nadstropjih v sebi zapopada, in zato izpeljava take velike reči tudi veliko časa in dela potrebuje.

Z dovršenjem tega šolskega poslopja so prečastiti g. dekan J. Grabrijan svojo velikoletno pogajanje za napravo poglavne šole za Ipavce in nje dostojno vseljenje poveljali čez vso; zato pa tudi niso jenjali skrbeti, da bi se današnji dan posvečenja tega novega zidališča slovesno obhajal.«

Uvodni predstavitvi nove stavbe glavne šole v Vipavi s poudarkom na dolgoletnih prizadevanjih vipavskega dekana Jurija Grabrijana zanjo sledi podroben opis vseh slovesnosti v zvezi z njenim odprtjem, od maše v vipavski župnijski cerkvi sv. Štefana, množične procesije do šole z udeležbo predstavnikov visoke in dekanijske duhovščine, šolskih oblasti, uradnikov vipavske c.-kr. uradnije,¹² vipavskega grofa Tadeja Lantierija¹³ in vipavskega župana z občinskimi svetovalci do

¹² To je bil cesarsko-kraljevi okrajni urad Vipava.

¹³ Tadej Klemen grof Lantieri (Lanthieri) je bil sin Tadeja grofa Lanthierija in Klementine, rojene grofice Coronini Cronberg. Rodil se je 20. oktobra 1815 v Gorici, se leta 1837 poročil s Heleno Baronio pl. Rosenthal in umrl 28. maja 1866 na Slapu pri Vipavi. Ludwig Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel in den Matriken der Grafschaft Görz und Gradisca*, Görz 1904, str. 148, 319, 436.

*Notranje stopnišče,
podprto s klesanimi
slopi in zidanimi
loki in oboki (Foto:
Božidar Premrl).*

blagoslovitve šolskih prostorov ter kulturnega programa v »lično okinčani« šolski dvorani z zborovskim petjem in uglasbeno prigodnico, ki je slavila to »poslopje prekrasno, biser ipavskega terga in naše prelepe dežele ponos«. Vodja vipavske šole Luka Hiti¹⁴ je v vznesenem govoru predstavil pomen te pridobitve in se za raznovrstno pomoč in podporo zahvalil vsem, ki so pripomogli »k napravi tega velikanskega šolskega poslopja«, še posebej vipavskemu dekanu Grabrijanu, cesarici Mariji Ani, »ki je s svojim lepim pripomočkom temu poslopju prvi kamen

¹⁴ Na vipavskem pokopališču spominja nanj nagrobnik v klasicističnem stilu, ki ga je sklesal vipavski kamnosek Matija Tomažič, o katerem več v nadaljevanju. Na njem piše: »Tu počiva gosp. LUKA HITI beneficiat in ravnatelj šole Vipavske, umrl 18. junija 1884. /v/ 52. letu svoje starosti. Naj počiva u miru in večna luč naj mu sveti!« Dodajmo še, da se je rodil 15. oktobra 1832 v Sodražici in bil posvečen v duhovnika leta 1858. NŠAL 573, Jožef Markič, šk. 390, Vipava, mapa Vipava.

postavila»,¹⁵ grofu Lantieriju, ki se je izkazal »z resnično grofovskim darilom«, predstavnikom šolskih, političnih in cerkvenih oblasti ter članom vipavskega šolskega okoliša. Praznovanje se je zaključilo s »cesarsko pesmijo«,¹⁶ potem pa je gostitelj dekan Jurij Grabrijan bližnje in daljne visoke goste povabil na kosilo, na katerem so se vrstile napitnice. Med njimi je bila omenjena tudi dekanova zahvala glavnemu vikarju Antonu Kosu,¹⁷ ki je kot začasni oskrbnik ljubljanske škofije dovolil, da se sme za zidanje šolske stavbe uporabiti cerkveni denar, in ki je novo šolo tudi blagoslovil.¹⁸

Vipavska ljudska šola in prizadevanja za gradnjo nove šolske stavbe v Vipavi v prvi polovici 19. stoletja

Kot beremo v knjigi *Postojnsko okrajno glavarstvo*, ki so jo spisali in leta 1889 izdali učitelji v postojnskem okraju, v katerega je spadala Vipava, je bila ljudska šola v Vipavskem trgu najprej enorazredna in je šele leta 1822 postala dvorazrednica.¹⁹ V njej sta takrat poučevala učitelj Janez Slavec, ki je bil češkega rodu, in njegov pomočnik. Leta 1835 jo je obiskovalo devetindvajset učencev in osemnajst učenk, skupaj sedeminštirideset otrok. Šele po prihodu dekana Jurija Grabrijana, »izrednega šolskega prijatelja mladine in pospeševalca šol v Vipavi«, se je začel skrbnejši pouk. Leta 1842 je vipavsko šolo obiskovalo že stošestindevetdeset učencev, ki so jih poučevali katehet, učitelj in pomožni učitelj.²⁰

15 Cesarica Marija Ana ali Marjana se je rodila 19. septembra 1803 v Rimu kot hči sardinskega kralja Viktorja Emanuela I. Savojskega. Leta 1831 se je poročila s Ferdinandom I. Habsburško-Lotarinškim, ki je bil od leta 1830 ogrski kralj kot Ferdinand V. in od leta 1835 avstrijski cesar, ter tako postala avstrijska cesarica in ogrska kraljica. Zakonca sta se po odpovedi prestolu leta 1848 preselila v Prago in tam živela do smrti. Ferdinand je umrl leta 1875, ona pa 4. maja 1884. *Ferdinand I. Habsburško-Lotarinški*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_I._Habsbur%C5%A1ko-Lotarin%C5%A1ki (pridobljeno 10. 6. 2023).

16 Cesarska pesem Bog ohrani, Bog obvarji je bila uradna himna Avstrije in Avstro-Ogrske. Avtor melodije je skladatelj Joseph Haydn, besedilo pa je napisal Johan Gabriel Seidl. Glej Darjan Lorenčič, Peter Gračner, Johan Gabriel Seidl in himna Bog ohrani, Bog obvarji, *Seidlov zbornik. Zbornik prispevkov s simpozija Johann Gabriel Seidl*, Celje 2017, str. 123, 127–128.

17 Anton Kos, ki je bil stolni prošt in generalni vikar ljubljanske škofije, se je rodil 3. junija 1805 na Jesenicah, bil posvečen v duhovnika leta 1828 in umrl 10. decembra 1868 v Ljubljani. *Catalogus cleri dioecesis Labacensis ineunte anno 1848*, Labaci, str. 74; NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, mrliška knjiga 1867–1893.

18 R. K., Iz Ipavskega terga 3. grudna, *Kmetijske in rokodelske novice*, 19, 18. decembra 1861, št. 51, str. 419–421. O novi vipavski šoli glej tudi Ivan Lavrenčič, Jurij Grabrijan, *Dom in svet*, 6, 1893, št. 11, str. 433–437, in Frančišek Lampe, Izprehod na Notranjsko. (Dalje.), *Dom in svet*, 9, 1896, št. 15, str. 478–479. Lampe jo je označil kot »drugo znamenito stavbo v Trgu« za vipavsko župnijsko cerkvijo sv. Štefana.

19 V 19. stoletju se je za trško naselje Vipava pogosto uporabljalo ime Vipavski trg. Okoličani še danes pogosto rečejo: Gremo v Trg.

20 *Postojnsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 155.

Takrat je imela šola svoje prostore v hiši številka 94, nato 93, zdaj Beblerjeva ulica 17.²¹ To je nadstropna hiša v stavbnem nizu nasproti vipavske župnijske cerkve, ki je postala premajhna za šolarje in učno osebje, ki je stanovalo v njej.²² Zato je okrajno šolsko nadzorništvo leta 1847 dalo pobudo, da bi v Vipavi zgradili novo šolsko stavbo. V sodelovanju z okrožnim uradom v Postojni je bilo 5. marca ugotovljeno, da bi bil najprimernejši prostor zanjo na vrtu na velikem občinskem trgu, ki je bil takrat v lasti Gašperja Habeta.²³ V zvezi s tem je predstojnik okrajnega komisariata v Vipavi Aloys Mulley 26. avgusta 1847 v imenu vseh zainteresiranih na škofijski ordinariat v Ljubljani naslovil prošnjo za dovoljenje, da bi potrebna sredstva za gradnjo nove šole zagotovili tako, da bi vlažno, zapuščeno in skoraj neuporabno podružnično cerkev sv. Marka ob izviru Vipave, ki pa je imela kar 7.000 goldinarjev premoženja, porušili in namesto nje sezidali novo, neposredno povezano z nameravano šolsko stavbo na omenjenem trgu. Obenem je predlagal, da bi stroške za obe stavbi krili z razpoložljivim deležem premoženja te podružnične cerkve v znesku 3.000 goldinarjev, z izkupičkom od prodaje te cerkve, obstoječe šolske stavbe in opuščeneega starega župnišča²⁴ ter s prispevki v naravi, ki bi jih dala razširjena šolska občina Vipave, Slapa, Gradišča pri Vipavi in Vrhpolja.²⁵

Škofijski ordinariat je na to prošnjo 3. septembra 1847 odgovoril, da po šolskih predpisih cerkvenega premoženja in izkupička od prodaje starega župnišča ni mogoče nameniti za gradnjo šolskih stavb. Glede cerkve sv. Marka, če stoji na tako neprimernem kraju in bi bili za njeno popravilo potrebni preveliki stroški, pa je menil, da bi za njeno morebitno preselitev oziroma gradnjo nove stavbe na predlaganem mestu morali najprej opraviti ustrezno komisijško obravnavo; šele potem bi se ordinariat lahko izrekel o tem.²⁶

21 Arhiv Republike Slovenije (dalje ARS), *Franciscejski kataster za Kranjsko*: mapa Wippach, 1822, list II; Protocoll der Bau-Parcellen der Gemeinde Wipbach. – Stavbo je potem kupil premožni poštar Evgen Mayer, ki je stanoval na hišni številki 87 nedaleč od nje. Nekaj časa je bila sedež sodnije, leta 1889 se v njej omenja »prodajalnica R. Knifca«, pod Italijo so bili v njej karabinjerji, pod Jugoslavijo je bila postaja ljudske milice, nato otroški vrtec, zdaj pa v njej domuje knjižnica. Primerjaj ŽA Vipava, družinska knjiga 1885, in *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 155.

22 Učitelji so takrat stanovali tudi v tako imenovani Cerkvni hiši, ki je imela hišno številko 97, nato 96, zdaj Laurinova ulica 1. ŽA Vipava, družinska knjiga 1840.

23 Gašper Habe, po poklicu mizar, rojen 29. decembra 1806, leta 1836 oženjen z Marjeto Marc, umrl v Vipavi 21. februarja 1857. ŽA Vipava, rojstna knjiga 1804–1825, poročna knjiga 1836–1906, mrliška knjiga 1839–1888.

24 V letih 1845–1847 je namreč bilo pod vodstvom dekana Grabrijana zraven starega župnišča sezidano novo župnišče. Glej Premrl 2022, str. 189–194.

25 NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Vipava, 1836–1860: pismo okrajnega komisariata v Vipavi škofijskemu ordinariatu v Ljubljani, 26. avgusta 1847.

26 NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Vipava, 1836–1860: odgovor škofijskega ordinariata okrajnemu komisariatu v Vipavi, 3. septembra 1847.

Pristojni postojnski okrožni urad (»Kreisamt«) je nato v letu 1848 opravil predlagano komisijsko obravnavo v tej zadevi, vendar je bil projekt nove šole zaradi nekih zapletov v Vipavi odložen za nedoločen čas.²⁷

Do ponovne pobude za gradnjo nove šole in šolske cerkve je prišlo v letu 1851, ko je politično oblast v Vipavi namesto prejšnjega okrajnega komisariata predstavljalo vipavsko okrajno glavarstvo (»K. k. Bezirkshauptmannschaft Wipbach«). 23. maja tistega leta se je vipavski okrajni glavar Schmidberg v pismu škofijskemu ordinariatu, v katerem je najprej na kratko povzel dotedanja prizadevanja za novo šolo, znova zavzel za financiranje šole in šolske cerkve s cerkvenim denarjem. Ordinariatu sporoča, da je dekan Grabrijan priskrbel nov gradbeni načrt, ki ustreza vsem potrebam, stroški za njegovo izvedbo pa znašajo okrog 6.000 goldinarjev.²⁸ Ponovno se predlaga, da bi propadajočo cerkev sv. Marka, katere premoženje je bilo že doslej vir dotacij za plače učiteljev, opustili in namesto nje postavili novo na stavbišču, predvidenem za novo šolo. Kot možne vire sredstev navaja 3.500 goldinarjev iz premoženja cerkve sv. Marka, 1.000 goldinarjev iz premoženja podružnične cerkve sv. Križa na Gradišču pri Vipavi, okrog 1.200 goldinarjev bi se dalo dobiti s prodajo cerkve sv. Marka in starega župnišča, nekaj pa bi v denarju in delu prispevala občina.²⁹

Škofijski ordinariat je v odgovoru 3. maja 1851 ponovil svoje odklonilno mnenje o večinskem financiranju gradnje nove šole v Vipavi iz cerkvenih sredstev. O zidanju šolske cerkve je menil, da je vipavska mladina ne potrebuje, saj se more in mora, tako kot drugod, udeleževati svetih maš v župnijski cerkvi. Ordinariatu se tudi ni zdelo primerno, da bi pod eno streho združili šolo, občinsko pisarno in šolsko cerkev. Zato je spet predlagal, da bi o vsem tem opravili posebno komisijsko obravnavo,³⁰ na katero bi ordinariat poslal svojega zastopnika; šele na podlagi rezultatov takšne obravnave bo lahko podrobno izrazil svoje mnenje. Poleg tega ordinariat še pripominja, da mu ni razumljivo, kako bi novi stavbi šole in šolske cerkve lahko zgradili z zneskom 6.000 goldinarjev, če pa v predračunu z dne 28. marca 1851 stroški za mojstrska dela in material znašajo 19.282 goldinarjev in dodatnih 7.411 goldinarjev za pomožna ročna dela (»Handlanger Arbeiten«).³¹

Kot je razbrati iz nadaljnje korespondence, je zadeva nato romala na deželno namestništvo oziroma deželno vlado v Ljubljani, ta pa se je 30. junija 1851 obrnila

27 NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Vipava, 1836–1860: odgovor okrajnega urada Vipava škofijskemu ordinariatu, 23. maja 1851.

28 Kot je razvidno iz kasnejše korespondence, so načrt in predračun stroškov izdelali v postojnskem gradbenem uradu.

29 NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Vipava, 1836–1860: pismo okrajnega glavarstva Vipava škofijskemu ordinariatu, 23. maja 1851.

30 Cerkev sv. Marka je čakala še več različnih načrtov rušenj, obnov in sprememb namembnosti, dokler je niso leta 1948 končno podrli in z njenim gradbenim materialom sezidali vipavskega združnega doma.

31 NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Vipava, 1836–1860: odgovor škofijskega ordinariata okrajnemu glavarstvu v Vipavi, 3. maja 1851.

na deželno gradbeno direkcijo, da bi dala strokovno oceno načrta za gradnjo šole in šolske cerkve v Vipavi. Gradbena direkcija je 26. julija istega leta odgovorila, da ta načrt ni primeren, zato je naredila novega in ga tudi prilaga. V njem je odpravila slabosti prvotnega načrta, po katerem sta cerkev in šola pod eno streho, zaradi česar bi cerkev dobivala svetlobo samo skozi okno na eni strani, kar pa za šest klafter visok in osem klafter dolg prostor nikakor ne zadostuje.³² Isto velja za trinajst klafter dolg povezovalni hodnik zraven nje, ki bi bil na sredi zelo temen. Načrtovane stopnice so na neprimernem mestu v stavbi. Direkcija dalje ugotavlja, da je na njej predloženem načrtu enajst klafter dolga fasada stavbe s tremi velikimi polkrožno zaključenimi okni v baročnem stilu, ki je bil običajen pred mnogimi leti, kljub znatni višini sedem klafter in pol tako deformirana, da je videti prenizka; zaradi tlorisa, ki je skoraj kvadraten, pa je stavba podobna stolpu.

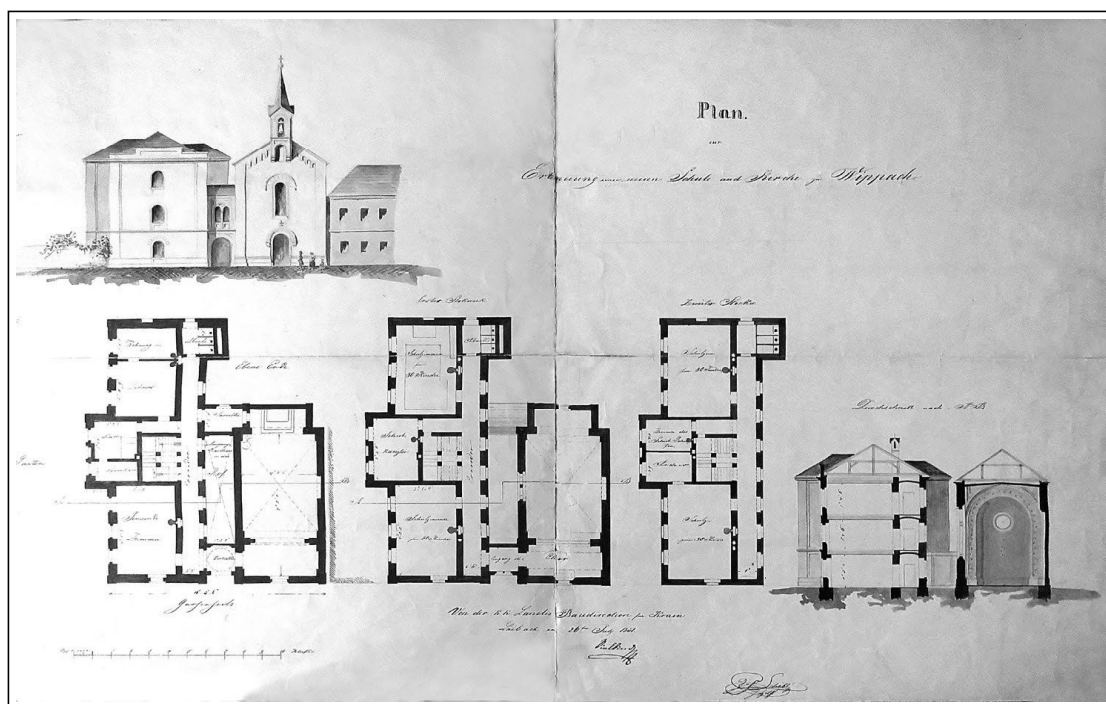
V nadaljevanju sledi podroben opis novega načrta obeh stavb, po katerem sta šola in cerkev vsaka pod svojo streho. Na koncu je direkcija še predlagala, da bi za stavbišče dokupili še dodatnih pet kvadratnih klafter zemljišča, in pripomnila, da se v izračunavanje gradbenih stroškov zaradi zamudnosti ni mogla spuščati, da pa bo tudi za kritje stroškov gradnje po tem načrtu zadostoval znesek, ki so ga v gradbenem uradu v Postojni izračunali za izvedbo prvotnega načrta.³³

Prvotnega načrta in predračuna stroškov v arhivih ni najti, v vipavskem župnijskem arhivu pa se še hrani načrt deželne gradbene direkcije za Kranjsko, ki ga je 26. julija 1851 narisal in podpisal inženir Johan Schöbel. Na koloriranem narisu vidimo vzporedni pročelji dvonadstropne šole in cerkve, ki stoji tik Skukove hiše. Stavbi sta v prednjem delu povezani z nadstropnim traktom: v njegovem pritličju je glavni vhod v šolo, v nadstropju pa hodnik, ki iz šole vodi na pevski kor v cerkvi. Pročelji obeh stavb sta v novoromanskem stilu: portala in okni so polkrožno zaključeni, cerkveni zatrep krasijo slepe arkade. Šolsko pročelje je zaključeno z ravno atiko, s cerkvenega zatropa pa se dviga pomolni zvonik, podprt s parom konzol, ki mu je kasneje zgrajeni šolski zvonik zelo podoben. Med obema stavbama je majhen atrij, ki ga na koncu zapira prizidana zakristija cerkvene stavbe.

Na tem načrtu ima šola razmeroma ozek in dolg tloris z večjim izpahnjnim delom na levi in manjšim izpahom na koncu na desni strani. V pritličju po vsej dolžini na desni strani teče hodnik, levo ob njem pa si sledijo občinska pisarna, v osrednjem izpahnjnem delu triramno stopnišče, ki vodi v prvo nadstropje, in kuhinja s shrambo, na koncu je dvosobno stanovanje za učitelja, desno pa so tri stranišča. V prvem nadstropju s podobno razporeditvijo prostorov je na začetku učilnica za osemdeset učencev, zraven stopnišča je zbornica (»Schul-Kanzlei«), na koncu še ena učilnica za osemdeset učencev, desno so tri stranišča. V drugem nadstropju so še dve enako veliki učilnici in tri stranišča, ob stopnišču pa sta sobi za arhiv in za šolskega pomočnika. Šola je bila torej načrtovana kot štirirazrednica

32 1 dunajska klaftera ali seženj je 1,89648 metra.

33 ARS, SI AS 50, *Deželna gradbena direkcija v Ljubljani*, škatla 64: dopis deželne gradbene direkcije za Kranjsko namestništvu v Ljubljani, 26. julija 1851.

Načrt za gradnjo nove šole in šolske cerkve v Vipavi iz leta 1851, ki ga je narisal inženir Johan Schöbel z Deželne gradbene direkcije za Kranjsko (Foto: Božidar Premrl).

za maksimalno število tristodvajset učencev, en prostor v pritličju pa je bil namenjen za občinski urad.³⁴

Kmalu zatem, 30. julija 1851, je deželno namestništvo s tergalnim odlokom pozvalo škofijski ordinariat v Ljubljani, naj se izreče o možnosti uporabe dela cerkvenega premoženja za novo gradnjo šolske stavbe in šolske cerkve v Vipavskem trgu. V odgovoru 22. avgusta je škof Anton Alojz Wolf obširno pojasnil problematiko vipavske šole in izčrpno povzel vse dotedanje poskuse njenega reševanja. Iz njegovega dopisa med drugim zvedemo, da je leta 1828, ko je bila župnija Vipava izločena iz goriške nadškofije in priključena k ljubljanski škofiji, prošt iz Strassburga na Koroškem kot župnijski patron za vipavsko šolo prispeval 1.330 goldinarjev, zdaj pa je celotna šolska stavba ocenjena na 760 goldinarjev. Iz zapisnika, ki sta ga 22. decembra 1844 podpisala takratni okrožni inženir Haasfield in vipavski dekan Jurij Grabrijan, je razvidno, da sta v njej dve učilnici, ena za šestinpetdeset do šestdeset otrok in druga za štirideset do petdeset otrok, ki ju ni mogoče povečati. V vipavski župniji in sosednjih kaplanijah v Vrhpolju in na Slapu pa je po podatkih, ki jih je dekan Grabrijan 22. junija 1850 sporočil okrajnemu

34 ŽA Vipava, škatla 11A, Načrti cerkva, župnišča, šole: Plan zur Erbauung einer neuen Schule und Kirche zu Wippach, Laibach am 26.ten July 1851, Joh. Schöbel Ing. – Ta načrt in spisovno gradivo o vipavski šoli, ki je shranjeno v škatli 45, Šolski akti, sta postala dostopna šele v zadnjih letih, ko sta ga uredila Lucijan Bratuš iz Vipave in Ingrid Boben iz Lož, ki je napravila tudi njegov popis.

glavarstvu v Vipavi, več kot petstotriindvajset za šolo sposobnih otrok, torej je jasno, da ti učilnici ne zadostujeta za tamkajšnjo šolsko mladino.

Ordinariat to razume ter odobrava željo okrajnega glavarstva, dekana in okrajnih šolskih nadzornikov, da bi ustanovili šolo s tremi učitelji in enim pomočnikom, vendar je treba najprej izpeljati postopek glede financiranja potrebnega učnega osebja. Resda si v Vipavi že od leta 1844 prizadevajo za gradnjo šolske stavbe s štirimi učilnicami, a imajo samo dva učitelja, ki ju vzdržujejo s prispevki iz cerkvenega premoženja. Pri tem niso niti poskusili pridobiti dotacije za dva dodatna učitelja iz krajevnih virov, temveč je videti, da bodo prosili za dotacijo iz sklada za normalne šole in za sistemiziranje glavne šole s strani države. Dokler to ne bo zagotovljeno, je menil škof, pa je tvegano lotevati se tako velike gradnje: če takšni prošnji ne bo ustrezno, bi bili stroški zanjo brez haska. Škof je še ošvrknil vipavskega dekana, ki si je pred nekaj leti privoščil »velegradnjo vipavskega farovža s sredstvi iz cerkvenega premoženja«, v nadaljevanju pa je takole povzel dotedanja prizadevanja za nameravano gradnjo nove šole od leta 1845 dalje.

Po zapisniku, narejenem 21. decembra 1845 pri takratni okrajni oblasti v Vipavi, naj bi sredstva zanjo zagotovili tako, da bi tamkajšnja trška občina prodala sedanjo šolsko stavbo in s kupnino predelala za šolsko rabo staro župnišče, ki je bilo po dograditvi novega nerabno, a se o tem niso posvetovali z vipavsko občino.³⁵ Občina se s tem ni strinjala, ampak je 30. decembra 1845 pisno predlagala, da bi raje kupili vrt zraven hiše gospe Schmutz,³⁶ ki je bil polovično v lasti mizarja Gašperja Habeta in polovično v lasti Jožefa Kodelje,³⁷ da bi na njem sezidali novo šolo in šolsko cerkev. To cerkev bi zgradili namesto dotrajane stare cerkve sv. Marka, ki bi jo podrli. Ker je ta cerkev posedovala 7.113 goldinarjev obrestovanega kapitala, bi v ta namen lahko prispevala približno 4.000 goldinarjev. Kot sledi iz komisijskega zapisnika z dne 1. februarja 1847, bi Gašper Habe kot lastnik vrta, velikega 104 kvadratne klaftre, prodal vrt po 4 goldinarje in 30 krajcarjev za kvadratno klaftro, Jožef Kodelja kot lastnik 101 kvadratne klaftre vrta pa bi prodal svoj del po 3 goldinarje in 30 krajcarjev za klaftro. Cerkvono in občinsko predstojništvo sta se nato zedinili o takšni rešitvi, vendar s pripombo, da se bo iz osnovnega premoženja cerkve sv. Marka v ta namen prispevalo samo 3.000 in ne 4.000 goldinarjev.

Glede predlaganega prispevka iz cerkvenega premoženja na osnovi načrtovane porušitve podružnične cerkve sv. Marka in njene nove gradnje v vlogi šolske cerkve zraven nove šolske stavbe je ordinariat 3. septembra 1847 okrajnemu komisariatu v Vipavi sporočil odklonilno mnenje in predlagal, da bi vprašanje o

35 Vipavska trška občina je obsegala katastrske soseske oziroma občine Vipava, Vrhopolje in Sanabor.

36 To je bila Jožefa Dolenc, vdova po Jožefu Schmutzu, rojena leta 1791, umrla 14. aprila 1846. ŽA Vipava, mrliška knjiga 1839–1888, družinska knjiga 1840.

37 Jožef Kodelja, rojen v Vipavi 3. marca 1806, leta 1838 poročen z Ano Pestel, umrl 12. februarja 1858. ŽA Vipava, mrliška knjiga 1839–1888, družinska knjiga 1840.

nujnosti rušenja cerkve sv. Marka in gradnji manjše cerkve na drugem mestu reševali na podlagi poprejšnje komisijske obravnave. Takratni okrožni urad v Postojni je hotel gradnji šole in cerkve ločiti in je na podlagi določbe 397. paragrafa šolskega zakona naročil, naj se 4. maja 1848 opravi komisijska obravnava z vsemi interesenti za gradnjo šole, na kateri naj bi se dogovorili, kako bi odpravili pomanjkljivosti načrta šolske stavbe in pridobili potrebni prostor zanjo.

Po tej obravnavi je zadeva mirovala do leta 1850, ko je na novo ustanovljeno okrajno glavarstvo v Vipavi vprašalo vipavskega dekana, ali ne bi kazalo naročiti nov gradbeni načrt in predračun stroškov za gradnjo šole in šolske cerkve ter voditi nadaljnje postopke na podlagi te dokumentacije. Dekan se je strinjal s tem in je glavarstvu poslal gradbeni program, ki je vseboval število in velikost učilnic, učiteljskih stanovanj idr., na podlagi katerega bi gradbeni inženir naredil formalen gradbeni načrt s predračunom stroškov. Priložil mu je tudi skico šole in šolske cerkve s kar dvema majhnima zvonikoma.

V marcu 1851 je postojnski okrajni gradbeni urad poslal gradbeni načrt s predračunom stroškov, po katerem bi mojstrska dela stala okroglo 8.339 goldinarjev, gradbeni material 10.943 goldinarjev ter ročna in vozna tlaka 7.411 goldinarjev, skupaj 26.694 goldinarjev. Vipavsko okrajno glavarstvo, ki je gotovinski delež preračunalo na približno 6.000 goldinarjev, je nato vprašalo dekana, kolikšen največji prispevek bi lahko za skupno gradnjo obeh stavb dala cerkev sv. Marka, ki je sicer vsako leto prispevala po 80 goldinarjev za plače učiteljev, in koliko podružnična cerkev na Gradišču, ki je v ta namen prispevala po 44 goldinarjev na leto. Dekan je v odgovoru 10. maja 1851 sporočil, da bi cerkev sv. Marka lahko prispevala skupaj 3.500, gradiška cerkev pa 1.000 goldinarjev, skupaj 4.500 goldinarjev. Preostalih 1.500 goldinarjev bi morala prispevati občina, in sicer tako, da bi si večji del te vsote pod hipoteko sposodila od gradiške cerkve. Prodaja dotedanje šolske stavbe bi vrgla 760 goldinarjev; izkupiček za uporabni material porušene cerkve sv. Marka pa bi znašal komaj 310 goldinarjev, zato bi ga raje uporabili za gradnjo nove šolske cerkve ali šolske stavbe.

Spisi o tej zadevi so bili 30. junija 1851 skupaj s poročilom okrajnega glavarstva deželnemu namestništvu z dne 25. junija poslani deželni gradbeni direkciji, da bi preverila gradbeni načrt in se izrekla o tem, ali so načrtovani šolski prostori dovolj veliki in ali je mogoče zmanjšati gradbene stroške. Ta je v dopisu 26. julija istega leta odgovorila, da načrt ni ustrezen, zato je naredila bolj primerne in obenem predlagala, naj se za šolo dokupi še pet kvadratnih klafter stavbnega zemljišča. Načrt je poslala namestništvu, s pripombo, da je treba najti kritje za že izdelani predračun stroškov v višini 26.694 goldinarjev.

Na vprašanje namestništva, ali ordinariat soglaša z uporabo zahtevanega cerkvenega premoženja za izvedbo te gradnje, je ta na podlagi navedenih pojasnil izjavil: če bo za Vipavski trg sistemizirana glavna šola in bo zanjo zagotovljeno potrebno učiteljsko osebje, bo rade volje izdal soglasje, da se za izvedbo gradbenega načrta, ki ga je potrdila gradbena direkcija, iz premoženja cerkve sv. Marka in cerkve na Gradišču namenita zneska 3.500 in 1.000 goldinarjev, a z izrecnim pridržkom proti dajanju vsakršnega nadaljnjega prispevka. Če sistemiziranja in

financiranja delovanja glavne šole ne bo mogoče doseči in se bo moral Vipavski trg še naprej zadovoljiti s trivialno šolo, pa ta načrt ne bo primeren; v takem primeru se bo ordinariat moral vzdržati.³⁸

Nov zagon za ustanovitev glavne šole in gradnjo nove šolske stavbe v Vipavi konec petdesetih let 19. stoletja

Preteklo je precej časa, preden so bili ti pogoji izpolnjeni, o čemer pa pisni viri molčijo. Proti koncu petdesetih let, ko so deželne šolske oblasti šolo v Vipavi povišale v glavno šolo, pa so prizadevanja za novo šolsko stavbo dobila nov zagon. Zamisel, da bi poleg šole sezidali tudi šolsko cerkev, so med tem časom opustili. Iz nadaljnje korespondence je razbrati, da je bil 15. maja in 20. avgusta 1858 na gradbenih obravnavah na kraju samem sprejet program te novogradnje in da je bil za gradbeni elaborat pristojen okrajni gradbeni urad v Postojni.

Ta je potem zelo zamujal z njegovo izdelavo. Sledile so pritožbe vipavskega župana Janeza Nepomuka Dolenca oziroma občinskega predstojništva, ki je bilo pristojno za gradnjo nove stavbe glavne šole, in posredovanje vipavskega okrajnega urada pri deželni vladi, kljub temu pa gradbeni elaborat še do 1. marca 1859 ni bil izdelan.

V pojasnilo na ta posredovanja je predstojnik postojnskega okrajnega gradbenega urada inženir Franz Hanss v pismu z dne 1. aprila 1859 izčrpno navedel razloge za takšno zamudo. Zaradi nujnih potreb, ki so bile posledica posebnega odloka deželne vlade, so bili v letu 1858 in v januarju 1859 pomožni uslužbenci tega urada pritegnjeni k delom na cesarskih in okrajnih cestah.³⁹ On, ki je v uradu ostal sam, pa je moral skrbeti ne le za neodložljive tekoče cesarske gradnje, temveč tudi za terensko delo v zvezi z nujnimi deželnimi in okrajnimi zadevami, zato pri najboljši volji ni mogel niti v roku do konca marca 1859, ki mu ga je po posredovanju vipavskega okrajnega urada postavila deželna vlada, dokončati gradbenega elaborata za omenjeno šolsko gradnjo, ki bi terjal najmanj dva mesca nepretrganega dela, zato si je izposloval podaljšanje roka do 20. maja.⁴⁰

Postojnski inženir pa se ni mogel držati niti tega roka. Gradbeni načrt, predračun mer in stroškov za novo stavbo glavne šole v Vipavi ter analizo cen sta s sodelavcem Henrikom Pilzem dokončala 15. julija, okrajnemu uradu Vipava pa je bil s spremnim dopisom poslan 24. julija 1859. V njem Hanss opozarja, da bo

38 NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Vipava, 1836–1860: odgovor škofijskega ordinariata namestništvu, 22. avgusta 1851.

39 Morda so bile vzrok tega priprave za vojno Avstrije s Piemontom in Francijo, ki se je začela aprila 1859.

40 ARS, SI AS 136/230, Visoke gradnje v postojnskem gradbenem okraju 1857–1864, škatla 116: dopis vipavskega županskega urada okrajnemu uradu v Postojni, 1. marca 1859; odgovor inženirja Hanssa vipavskemu okrajnemu uradu, 29. marca 1859.

na stavbnem prostoru, na katerem so tudi hiša, dvorišče in vrt Jožefa Uršiča,⁴¹ pri gradnji šole težave povzročalo nižje ležeče zemljišče, ki ga bo treba nasuti, zato bo treba napraviti več kot tri čevlje globoke temelje. Poleg tega bo treba speljati precej dolg kanal za odvajanje deževnice z dvorišča in s sosednjih parcel do najbližjega potoka Bela. Zaradi vseh okoliščin bo približna vsota gradbenih stroškov 12.600 goldinarjev avstrijske veljave za dvonadstropno šolsko stavbo, ki je bila navedena v zapisniku gradbene obravnave, krepko presežena, in sicer bodo znašali:

a) za mojstrska dela	8.704 f 87 kr
b) za material	6.834 f 73 kr
<u>c) za ročno in vozno tlako</u>	<u>4.099 f 24 kr</u>
Skupaj	19.638 f 84 kr. ⁴²

Ohranjeni gradbeni načrt je narisana na dveh listih prozornega papirja.⁴³ V nasprotju s prejšnjim načrtom, na katerem je bila šola ožja in daljša, je tukaj krajša in širša in se v tlorisu približuje obliki širokega ploščatega križa. Šolsko pročelje je razgibano s širokim petosnim osrednjim rizalitom, zaključenim s položnim trikotnim zatrepom, in je predeljeno z vodoravnimi mednadstropnimi zidci. V pritličju rizalita je predviden rustikalni omet, v njegovi glavni osi pa močen portal, poudarjen s stranskima pilastroma.

V tlorisu pritličja so na levi strani osrednjega hodnika dvosobno učiteljsko stanovanje, nato kuhinja s shrambo, na desni pa občinska pisarna, pisarna za ravnatelja in dalje majhno dvosobno stanovanje za šolskega pomočnika. V izpahnjenem delu na zadnji strani, ki gleda na majhno dvorišče, je triramno stopnišče s štirimi slopi kvadratnega prereza. V prvo nadstropje vodi dvajset stopnic z dvema vmesnima podestoma. K levemu vogalu zadnje fasade je prizidano pomožno poslopje s štirimi prostori, ki imajo vsak svoja vrata.

V prvem nadstropju je spredaj levo učilnica za sto otrok (z enajstimi dolgiimi klopmi), v sredi učilnica za osemdeset otrok, desno je dvosobno stanovanje za učitelja. Vsi bivalni prostori imajo v kotih po eno okroglo peč. Na koncu hodnika desno je kuhinja s shrambo, ob stopnišču pa so tri stranišča. V drugem nadstropju je enaka razporeditev prostorov z enako namembnostjo kot v prvem

41 Jožef Uršič je bil sodar, ki se je rodil v Vipavi 15. februarja 1772 in umrl 11. junija 1842. ŽA Vipava, družinska knjiga 1840. – Na franciscejski mapi Vipave iz leta 1822 Uršičeva hiša, ki je bila naslo-njena na veliko domačijo Šmucovih, kasneje Skukovih, ni vrisana, pač pa je njen tloris videti na skicah za načrt šolske stavbe. ARS, SI AS 140, mapa načrtov: Okrajni gradbeni urad Postojna 2, Schulhäuser, 14.

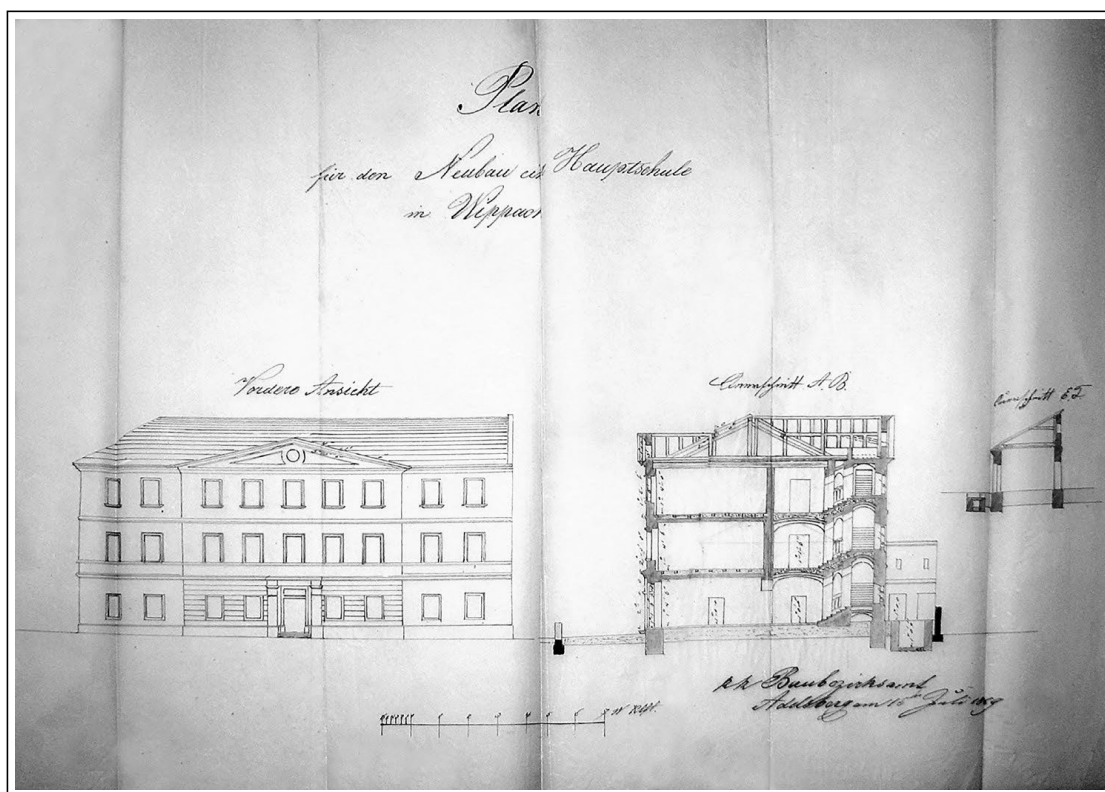
42 ARS, SI AS 136/230, Visoke gradnje v postojnskem gradbenem okraju 1857–1864, škatla 116: do-pis okrajnega gradbenega urada Postojna okrajnemu uradu Vipava, 24. julija 1859; Ausmass und Kosten - Voranschlag über den Neubau einer Hauptschule in Wippach mit Bezug auf die 2 Stück beiliegenden Baupläne und die Preisanalyse. Enak predračun in analiza cen sta shranjena tudi v ŽA Vipava, škatla 45: Šolski akti.

43 ARS, SI AS 140, mapa načrtov: Okrajni gradbeni urad Postojna 2, Schulhäuser, 14. Plan für den Neubau der Hauptschule in Wippach. Kk Baubezirksamt Adelsberg am 15ten Juli 1859.

nadstropju. Načrt dopolnjujejo še tloris podstrešja in ostrešja ter prečna prereza šole in ostrešja.

Pri iskanju virov za kritje zgoraj navedenih predračunskih stroškov v znesku 19.638 goldinarjev se je predstojništvo vipavske župnije s prvopodpisanim dekanom Grabrijanom 25. oktobra 1859 obrnilo po pomoč na kapiteljski konsistorij v Ljubljani. V dopisu pojasnjujejo, da bi stroške za mojstrska dela po prejšnjih predpisih moral kriti šolski pokrovitelj, se pravi prošt v Strassburgu na Koroškem, ki pa ima tako majhno nadarbino, da se z njo ne more niti preživljati, zato ne more ničesar prispevati v ta namen. Deleža za material in tlako bi morala prispevati šolska občina, ne more pa nositi stroškov celotne gradnje, zato se je obrnila na cerkveno predstojništvo s prošnjo, da bi stroške, ki bi jih moral kriti cerkveni pokrovitelj, plačali iz razpoložljivega cerkvenega premoženja.

Zaradi nujnosti te gradnje in vedoč, da so v šolski občini povečini družine z zelo majhnim premoženjem ali celo brez njega in da zaradi sedanje draginje šolska občina ne more prispevati tako visokega zneska, si cerkveno predstojništvo dovoli kapiteljskemu konsistoriju pojasniti in prositi, da bi iz premoženja cerkve sv. Marka uporabili 6.000 goldinarjev, iz premoženja cerkve sv. Križa na Gradišču pa 2.000 goldinarjev, skupaj torej 8.000 goldinarjev. Tega zneska cerkvenega denarja ne bi šteli kot dolžni delež pokrovitelja, temveč kot smotrno pomoč šolski občini za gradnjo šole. Zato cerkveno predstojništvo prosi kapiteljski

Načrt za novo glavno šolo v Vipavi iz leta 1859, izdelan v postojnskem gradbenem uradu: naris pročelja in prečni prerez stavbe (Foto: Božidar Premrl).

konsistorij,⁴⁴ naj priporoči škofijskemu ordinariatu, da bi dal soglasje, na podlagi katerega bi končno dobili tudi dovoljenje deželne vlade za uporabo teh sredstev.⁴⁵

Kapiteljski konsistorij je prošnjo predstojništva vipavske župnije podprl in 16. novembra neposredno zaprosil deželno vlado za dovoljenje, da bi iz cerkvenega premoženja pridobili denarno pomoč 8.000 goldinarjev za nujno potrebno gradnjo nove šole v Vipavi, kar bi omogočilo, da bi se je lahko lotili prihodnje pomladi. Utemeljil jo je s tem, da so deželne šolske oblasti po dolgotrajnem prizadevanju Vipavcev v Vipavi vpeljale glavno šolo, da je vipavska občina pridobila potrebno stavbno zemljišče zanjo, da prošt iz Strassburga kot pokrovitelj te šole ne more dati pokroviteljskega prispevka, ker sam komaj shaja, revna šolska občina Vipava pa tega ne more prevzeti nase, ker je že tako obremenjena z dobavo gradbenega materiala ter z ročno in vozno tlako.⁴⁶

Deželna vlada je nato z odlokom z dne 30. junija 1860 na podlagi tehnično preverjenega gradbenega načrta dovolila gradnjo nove stavbe glavne šole v Vipavi ter s privolitvijo škofijskega ordinariata dovolila, da se za kritje stroškov uporabi 8.000 goldinarjev iz premoženja zgoraj navedenih cerkva v vipavski župniji, 11. julija pa je škofijski ordinariat o tem obvestil cerkveno predstojništvo v Vipavi.⁴⁷

Le dan kasneje je vipavski okrajni urad občinskemu predstojništvu v Vipavi poslal dopis, v katerem ga obvešča o vladnem odloku o novi šolski stavbi in o podrobnostih, ki jih vsebuje. V slednjem preseneča navedba, da je bil vladi 9. maja predložen spis s prilogami in gradbenim načrtom za šolsko stavbo v Vipavi, ki ga je izdelal ljubljanski mestni tesarski mojster Anton Gvajc in ga je potrdila gradbena direkcija, ne načrta, ki ga je izdelal postojnski gradbeni urad. Pri tehničnem preverjanju tega načrta je bilo ugotovljenih več nepravilnosti, na primer: da je učilnica v prvem nadstropju za navedeno število šolskih otrok premajhna, da se v drugem nadstropju lahko pridobi še ena soba za stanovanje učitelja, da je treba številu stopnic v vsakem nadstropju dodati vsaj eno sprednjo stopnico, da je treba predrugačiti dostop v klet, da je treba v skladu z veljavnimi predpisi požarne zidove v vseh kuhinjah sezidati debele 18 palcev, in če je mogoče, uličico med šolo in sosednjo stavbo razširiti, da bi učiteljski stanovanji v pritličju in prvem nadstropju dobili več zraka. Vse te spremembe so bile na priloženem načrtu vrisane z modro črto.

V zvezi z izvršitvijo gradbenega načrta, predračunom stroškov in analizo cen, ki jih je izdelal tesarski mojster Gvajc, a se v arhivih niso ohranili, je bilo vipavskemu županu naročeno, naj nujno skliče občinsko sejo, na kateri jih bodo obravnavali

44 Kapiteljski konsistorij ali zbor kanonikov je bil nekakšen posvetovalni organ pri reševanju pomembnejših cerkvenih zadev.

45 NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Vipava, 1836–1860: dopis vipavskega cerkvenega predstojništva kapiteljskemu konsistoriju v Ljubljani, 25. oktobra 1859.

46 NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Vipava, 1836–1860: dopis ljubljanskega kapiteljskega konsistorija deželni vladi v Ljubljani, 16. novembra 1859.

47 NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Vipava, 1836–1860: dopis škofijskega ordinariata cerkvenemu predstojništvu v Vipavi, 11. julija 1860.

in sklepali, ali bo gradnjo šole prevzela občina sama ali bo v ta namen priredila javno dražbo. Odločiti se mora tudi, ali bo potrebni gradbeni material prispevala v naravi ali pa ga bo treba prikazati v denarni vrednosti v predračunu stroškov. V obeh primerih mora občina poskrbeti, da bo pravočasno krila svoj delež gradbenih stroškov, da bo gradnja potekala nemoteno. Glede potrebne ročne in vlečne tlake je okrajni urad spomnil, da je bilo že na komisijski obravnavi 7. oktobra 1859, ki jo je opravilo občinsko zastopstvo, sklenjeno, da se bo izvršila v naravi.⁴⁸

Iz ohranjenih dokumentov v vipavskem župnijskem arhivu je razvidno,⁴⁹ da je občina za stavbni prostor v letu 1860 postopoma odkupila vrtove oziroma dele vrtov, ki so bili takrat v lasti nekega Pegana, vdove po Jožefu Kodelji in Antona Kostanjevica, za okroglo 1.300 goldinarjev, in hišo Jožefa Uršiča s pripadajočim zemljiščem za 859 goldinarjev.⁵⁰ Sočasno so nabavljali gradbeni les, kamen in apno, proti koncu leta pa so naročali tudi kamnoseške izdelke za šolsko stavbo. Poleg tega je vipavska šolska občina, ki so jo zastopali Janez Nepomuk Dolenc,⁵¹ dekan Jurij Grabrijan, Anton Štima⁵² in Janez Žvokelj, že 9. avgusta sklenila stavbno pogodbo s tremi zidarskimi podjetniki iz Osoppa v Furlaniji. Po tem je videti, da občina ni razpisala javne dražbe za prevzem gradbenih del, ki bi se je udeležili potencialni ponudniki. Furlanske mojstre je najverjetneje poiskal in predlagal dekan Grabrijan, ki je najel furlanske zidarje že za zidanje novega vipavskega župnišča v letih 1845–1847.⁵³

Sklenitev stavbne pogodbe in zidanje šole v letu 1861

Stavbno pogodbo o zidavi nove šolske stavbe v trgu Vipava so navedene-ga dne podpisali zidarski polir Antonio Venchiarutti kot pooblaščen zastopnik

48 NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Vipava, 1836–1860: dopis okrajnega urada Vipava občinskemu predstojništvu v Vipavi, 12. julija 1860.

49 ŽA Vipava, škatla 45: Šolski akti.

50 Nova stavbna parcela za šolo, ki je nastala na teh parcelah, je dobila številko 226/2, sosednja stavbna parcela Kodeljevih, ki je imela številko 226, pa novo številko 226/1.

51 Janez Nepomuk Dolenc je bil trgovec in posestnik, v času gradnje nove vipavske šole tudi vipavski župan in predstojnik vipavske šolske občine. Rodil se je 4. maja 1784 v družini Lovrenca Dolenca in Marije Dolenc v Vipavi in se leta 1810 poročil z Marjeto, rojeno Rupnik, kasneje pa se je odselil v Trst. ŽA Vipava, rojstna knjiga 1784–1804, družinske knjige 1820, 1840 in 1864. – Ko je bil leta 1850 izvoljen za vipavskega župana, so Novice pod naslovom Tudi v Vipavski dolini imamo že novo srenjo takole poročale o njegovi izvolitvi: »Ako ravno ga postava od te njemu namenjene službe odveže, ker je on že čez 60 let star, se je vender iskreniga domorodca skazal, in je radovoljno to opravilo prevzel.« *Kmetijske in rokodelske novice*, 8. 10. julija 1850, št. 28, str. 117. Ob tem naj pripomnim, da so bili v prispevku v *Vipavskem glasu* in še nekaterih objavah, ki so povzemale po njem, navedeni napačni matični podatki o njem. Primerjaj Magda Rodman, Po sledovih vipavskih županov, *Vipavski glas*, 9, 1994, št. 31, str. 3.

52 Dekan Jurij Grabrijan in Anton Štima sta bila člana krajevnega šolskega sveta. Primerjaj *Postojnsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 156.

53 Glej Premrl 2022, str. 189–193.

stavbnega mojstra Giovannija Artica iz Osoppa v Benečiji, njegova sopodpisnika Giovanni Battista Biasoni in Pietro Del Fabro, zidarska polirja iz istega kraja, ter predstavniki vipavske šolske občine na drugi strani.

V 1. točki pogodbe je najprej izrecno zapisano, da je Antonio Venchiarutti s potrdilom z dne 20. julija 1860 dokazal, da ga stavbni mojster Giovanni Artico priznava za popolnoma usposobljenega gradbenega delovodjo ter ga v tej vlogi in s takšno odgovornostjo pooblašča za prevzemanje in izvajanje gradenj.⁵⁴ Na podlagi tega Venchiarutti kot zastopnik tega stavbnega mojstra na svojo osebno odgovornost in v soodgovornosti s svojima sopodpisnikoma prevzema gradnjo nove šolske stavbe v Vipavskem trgu po gradbenem načrtu, ki ga je tudi sopodpisal, in skladno z morebitnimi spremembami glede zidarskih in tesarskih del, ki jih bo zahtevala občina, pri čemer so izvzeti podi v šolskih prostorih.

V tej točki so se pogodili za naslednje cene posameznih vrst zidarskih in tesarskih del:⁵⁵

Ena kubična klafta kamnitega zida od vštetih temeljev navzgor	
deset goldinarjev avstrijske veljave	10 f
Ena kvadratna klafta opečnega zida	1 f 70 kr
Ena kvadratna klafta opečnega oboka	2 f
Ena tekoča klafta strešnega venca (»Hauptgesims«)	2 f 50 kr
Ena tekoča klafta venca (»Kordongesims«) nad okni	1 f
Ena kvadratna klafta ometanega dvojnega ali tramovnega stropa	1 f 30
Postavitev strešne konstrukcije ter kritje strehe z opečnimi ploščicami (»Tabellen«) ⁵⁶ in korci se obračuna po kvadratni površini dokončane strehe	1 f 50
Pri izvedbi posameznih dimnikov se tekoča klafta obračuna po	2 f

Vse cenitve teh posamično navedenih gradbenih del se nanašajo na njihovo načrtovano izvedbo.

Dela v zvezi s postavljanjem peči in polaganjem kamnitega ali opečnega tla ter vsa druga zidarska dela, ki v pogodbi niso ovrednotena, na primer vgradnja kamnitih podbojev, oblog dimniških odprtin in okenskih okvirjev, bodo obračunana posebej.

54 V tem potrdilu, overjenem z žigom občine Osoppo, Giovanni oziroma Johann Artico izjavlja, da Antonio Venchiarutti med njegovo odsotnostjo lahko nemoteno vodi, prevzema in izvaja njegova dela, in ga izrecno pooblašča za opravljanje vseh zidarskih in tesarskih del, ker je zanj usposobljen in se zato ni bati nikakršnih pritožb na njegov račun. ŽA Vipava, škatla 45: Šolski akti.

55 Z lističa s cenami, ki jih je predlagal Venchiarutti, je razvidno, da so predstavniki šolske občine v pogajanjih zbili cene za izvedbo obokov, strehe in strešnega venca za 20 krajcarjev.

56 Opečne ploščice, po domače *planete*, so podlaga v ostrešju, na katero se polagajo korci.

Podjetnik se zavezuje, da bo za izvedbo vseh del, ki jih bo vodil, zagotovil potrebno število zidarjev in pomožnih delavcev, od občine pa zahteva, da mu pripravi počiščeno gradbišče ter pravočasno dobavi zadostne količine potrebnega in kvalitetnega gradbenega materiala. Dalje se zavezuje, da se bo lotil zidave, takoj ko bo potreben gradbeni material dostavljen v zadostnih količinah na gradbišče, in da bo najkasneje do konca oktobra 1861 sezidal stavbo do te mere, da bo že mogoče uporabljati šolske prostore, in jo do konca leta popolnoma dokončal.

Če bi na gradbišču zaradi neugodnega vremena ali drugih razumljivih ovir ali pa zaradi malomarnosti šolske občine prišlo do pomanjkanja materiala, ki bi ga potrebovali za tekoče delo, bo podjetnik zahteval, da mu šolska občina za vsako zidarsko dnino plača odškodnino 1 goldinar in 30 krajcarjev, za vsako dnino pomožnih delavcev pa 70 krajcarjev. Za kavcijo ji priznava pravico, da od vsakega plačila za opravljeno delo zadrži eno tretjino, takoj po uspešni kolavdaciji in prevzemu šolske stavbe pa bo terjal polno plačilo na podlagi obračuna.

Šolska občina se je strinjala s temi predlogi in pogoji podjetnika in se zavezala, da jih bo upoštevala. Zaradi morebitnih gradbenih napak, ki bi se pokazale kasneje, pa si bo pridržala vsoto 300 goldinarjev in jo bo izplačala eno leto po dokončanju del, s čimer se je strinjal tudi podjetnik. Obe stranki sta se na koncu izrecno odpovedali pravici do terjatve zaradi polovičnega prikrajšanja. V potrditev obojestransko sprejete pogodbe sta se poleg zgoraj navedenih treh zidarskih delovodij in predstavnikov vipavske šolske občine podpisali še priči obeh pogodbenih strank.

V preostali pisni dokumentaciji o gradnji vipavske šole se navedeni zidarski mojstri poimensko omenjajo samo v poročilih o opravljenih delih in kot prejemniki plačil po posameznih fazah gradnje šolske stavbe. Po dinamiki teh plačil lahko tudi sledimo poteku in intenzivnosti te gradnje. V letu 1860, ko so polirju Pietru Del Fabru v dveh obrokih plačali 200 goldinarjev za nedoločeno delo,⁵⁷ so potekale šele priprave zanjo in se zidarskih del niso še lotili. Iz preglednice izdatkov za gradnjo nove šole, ki jo je dekan Grabrijan vodil od 17. marca 1860 do vštetega začetka leta 1862, je videti, da so šolo začeli zidati v začetku aprila 1861, ko se je začela gradbena sezona, in jo popolnoma dokončali do konca novembra istega leta.

Pri vodenju del na gradbišču vipavske šole sta se izmenjevala polirja Pietro Del Fabro in Antonio Venchiarutti. Prvi je bil na delu v Vipavi od začetka aprila do srede junija, drugi od srede junija do 22. septembra, v oktobru in novembru pa sta se še nekajkrat izmenjala. Za opravljena dela sta prejemala obroke plačil enkrat do dvakrat na mesec, največkrat po 200 ali 100 goldinarjev, v skupnem znesku 2.832 goldinarjev. Tretji sopodpisnik pogodbe Biasoni pri gradnji vipavske šole ni sodeloval, prav tako ne stavbni mojster Giovanni Artico.

57 Ti dve plačili sta dokumentirani z njegovima pobotnicama, datiranima v Vipavi 14. in 30. oktobra 1860.

Iz končnega prikaza vseh stroškov in prihodkov v zvezi z gradnjo nove šolske stavbe, ki ga je prav tako sestavil dekan Grabrijan, sledi, da je bilo vseh stroškov za 10.475 goldinarjev, vseh prihodkov pa za 11.086 goldinarjev – torej so bili poplačani vsi stroški in nekaj denarja je celo ostalo. Največji delež je prispevala cerkev z zneskom 8.000 goldinarjev, večji del drugih stroškov pa so krili s prodajo stare šole za 1.021 goldinarjev in s prispevkom 859 goldinarjev, ki ga je dal vipavski poštni mojster Evgen Mayer za odkup hiše Jožefa Uršiča.⁵⁸

Avtorji načrtov in izvajalci gradbenih del

Pri načrtovanju stavbe nove vipavske šole in pri njeni gradnji so sodelovali številni gradbeni in sorodni poklici, od arhitektov, inženirjev in zidarskih mojstrov, ki so bili že omenjeni, do obrtnikov in rokodelcev različnih profilov. O slednjih najdemo precej podatkov v vipavskem župnijskem arhivu.⁵⁹

Arhitekti in inženirji

Arhitekt **Johann Paul Schöbel**, ki je izdelal prvi znani in ohranjeni načrt za vipavsko šolo, se je rodil 26. junija 1823 v Černousyju v regiji Liberec na Češkem. Najprej se je šolal na politehniškem inštitutu v Pragi, nato je študiral arhitekturo na akademiji za upodabljajoče umetnosti (»Akademie der bildenden Künste«) na Dunaju. Ko je leta 1848 dokončal študij, se je zaposlil v dunajski mestni službi za gradbene zadeve (»Stadtbaudienst«). Leta 1849 si je našel službo na gradbeni direkciji v Ljubljani, od leta 1855 do smrti 20. decembra 1870 pa je delal kot pomočnik inženirja (»Ingenieur-Assistent«) na gradbeni direkciji v štajerskem Gradcu.⁶⁰

O postojnskem gradbenem inženirju **Francu Hanssu**, ki je skupaj s Pilzem podpisal drugi načrt za vipavsko šolo, je razmeroma malo znanega. Po podatkih iz postojnskih rojstnih knjig, v katerih je vpisan kot oče svojih otrok, sklepamo, da je bil v Postojni vsaj od leta 1841 do leta 1860. Bil je dvakrat poročen, najprej s Frančiško Markelj, nato z Marijo Jožefo Huth. Stanoval je v gostilni Pri kroni, nato v Šmolovi hiši. Njegov poklic je v dokumentih sprva označen kot »Strassenbauassistent«, se pravi, da je načrtoval in vodil gradnjo cest, potem je napredoval v okrajnega gradbenega inženirja oziroma predstojnika postojnskega okrajnega gradbenega urada (»Baubezirksingenieur«).⁶¹

58 ŽA Vipava, škatla 45: Šolski akti: Summarische Kostenberechnung, s. d.

59 ŽA Vipava, škatla 45: Šolski akti.

60 Schöbel, Johann Paul (1823–1870), *Architekt*, https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_S/Schoebel_Johann-Paul_1823_1870.xml (pridobljeno 10. 6. 2023).

61 ŽA Postojna, rojstni knjigi 1836–1857 in 1858–1879.

Henrik Pilz je bil najprej pomočnik inženirja (»Ingenieur-Adjunkt«, »Ingenieur-Assistent«), nato je napredoval na položaj višjega inženirja. Rodil se je 14. julija 1820 v Tarnowu v Galiciji in se poročil z Ano Peček iz Landstrassa. V Postojni je živel na hišnih številkah 13, 10, 3 in 118. Kot je razbrati iz postojnske družinske knjige, se je z družino pogosto selil, saj so se njegovi otroci rojevali v Krškem (Gurkfeld), Neustadtu, Postojni, Neustadtu in zadnja dva spet v Postojni. Umrli je 19. junija 1879 v Postojni.⁶²

Anton Gvajc (Gvaiz), ljubljanski mestni tesarski mojster in avtor zadnjega načrta, po katerem je bila sezidana vipavska šola, se je rodil 30. maja 1832 v družini solicatorja Lovrenca Gvajca⁶³ in Marije z dekliškim priimkom Dolinšek na hišni številki 21 v Kapucinskem predmestju v Ljubljani⁶⁴ in se leta 1861 poročil z Ivano Peklar, hčerjo posestnika v istem predmestju. Z družino je najprej živel v Šentpetrskem predmestju na hišni številki 72, nato 91, potem v Križevniški ulici 4, nato 2 v Ljubljani, kjer je 27. junija 1892 tudi umrl.⁶⁵ V popisu ljubljanskega prebivalstva leta 1869 je v rubriki o poklicu označen kot samostojni izprašani mestni tesarski mojster (»geprüfter Stadtzimmermeister«). V popisu prebivalstva leta 1890, ko je bil že lastnik stanovanja v Križevniški ulici 4, so zapisali, da je njegov glavni poklic mestni tesarski mojster, postransko pa služi kot cenilec v sodnih in zavarovalniških zadevah gradbene stroke.⁶⁶ Poleg tega je bil Gvajc ljubiteljski zgodovinar in dopisnik Centralne komisije za varstvo spomenikov na Dunaju.⁶⁷

Zidarski mojstri

Zidarski mojster **Giovanni Artico** se v omenjenem potrdilu v vipavskem župnijskem arhivu predstavlja kot »Giovanni Artico maestro muratore appro-uatto« ali »Johann Artico Gebrüfter Maurermeister« in navaja, da je ta naziv pridobil z odlokom z dne 20. junija 1846 v Postojni.⁶⁸ V osoppskih matičnih

62 Za podatke o Hanssu in Pilzu se zahvaljujem domoznancu Andreju Smerduju iz Postojne.

63 Izraz solicator se razlaga kot vodja odvetniške pisarne, odvetniški uradnik ali odvetnik.

64 Kapucinsko predmestje se je razprostiralo od nekdanjega kapucinskega samostana na današnjem Kongresnem trgu do Bežigrada na severni strani Ljubljane.

65 NŠAL, rojstna knjiga Ljubljana – Marijino oznanjenje 1831–1835, poročna knjiga Ljubljana – Marijino oznanjenje 1845–1862, rojstna knjiga Ljubljana – Sv. Peter 1859–1868 in mrliška knjiga Ljubljana – Sv. Nikolaj 1867–1893.

66 Zgodovinski arhiv Ljubljana, SI_ZAL_LJU/0504, *Popis ljubljanskega prebivalstva 1869*, https://www.sistory.si/IGNORED_PUBLIC/popisi/3/Svetega_Petra_predmestje_91_003.JPG; SI_ZAL_LJU_504-107-Križevniška ulica 4, *Popis ljubljanskega prebivalstva 1869*, https://www.sistory.si/IGNORED_PUBLIC/popisi/25/LJU_504-107-Križevniška_ulica-004-02-00446.jpg (pridobljeno 10. 6. 2023).

67 Andrej Gaspari, *Prazgodovinska in rimska Emona. Vodnik skozi arheološko preteklost predhodnice Ljubljane*, Ljubljana 2014, str. 24.

68 ŽA Vipava, škatla 45: Šolski akti. Takrat bil za to pristojen kresijski urad Postojna. Primerjaj *Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije. II. knjiga*, Ljubljana 1999, str. 66.

knjigah je vpisan s polnim imenom Giovanni Davide, po domače Zuanne. Rodil se je 18. decembra 1807 v družini Pietra Artica iz Melsa, bivajočega v Osoppu, in Caterine, hčere Giovannija Venchiaruttija, ter se leta 1836 poročil z Marijo Rossi, rojeno leta 1815. Datum njegove smrti ni znan.⁶⁹

Zidarski polir **Antonio Venchiarutti - Paulin** je bil sin Giovannija Battiste Venchiaruttija in Maddalene Toneghella iz Osoppa, rojen 12. decembra 1815, njegova krstna botra pa sta bila *mistro* Gasparo Venchiarutti in Maddalena, hči Giovannija Venchiaruttija. Poročil se je 2. marca 1840 z Domenico Valerio, rojeno leta 1810. V času oklicev pred poroko, ki so bili oznanjeni 9., 16. in 23. februarja, je delal v Nemčiji. Umrli je 9. februarja 1878, star dvainšestdeset let.⁷⁰

V literaturi se omenjata dva Venchiaruttija iz Osoppa, verjetno oba iz gradbene stroke. Eden, čigar ime ni navedeno, je sredi 19. stoletja deloval kot gradbenik (»costruttore edile«) v Celovcu. Drugi je bil Domenico Venchiarutti, o katerem je znan podatek, da je umrl kmalu po letu 1906 v Sibiriji na meji med Rusijo in Kitajsko.⁷¹ Videti je, da so bili osoppski Venchiaruttiji v 19. stoletju razvejena zidarska rodovina, katere člani so šli s trebuhom za kruhom po evropskih državah in tja do azijskih daljav.⁷²

Zidarski polir **Pietro Del Fabro - Zinchen** se je rodil 3. junija 1819 v družini Domenica Del Fabra v Osoppu in se 26. januarja 1851 poročil s Tranquillo Rossi, hčerjo Giacoma in Maddalene Venchiarutti, rojeno leta 1825. Med oklici je bodoči ženin delal v tujini. Na poroki sta bila za priči cerkovnik Giovanni Pezzetta in Antonio Venchiarutti iz Osoppa. Datum njegove smrti ni znan.⁷³ Ker se v družinah vseh naštetih mojstrov pojavlja priimek Venchiarutti, se zdi, da so si bili vsi tako ali drugače v sorodu in da je bilo tudi to razlog za njihovo poklicno usmerjenost in sodelovanje.

Zidarski polir **Giovanni Battista Biasoni** je bil sin Giovannija Battiste Biasonija in Marjane Pezzetta, rojen 29. oktobra 1822. Umrli je 19. januarja 1907, star 87 let. V mrliški knjigi ni podatka, ali je bil poročen ali samski.⁷⁴ Sicer se v vipavskih zapisih o gradnji šole ne omenja noben drug furlanski zidar ali pomožni delavec.

Ko so bila gradbena dela končana, sta 30. novembra 1861 Antonio Venchiarutti in dekan Grabrijan naredila končni obračun, ki vsebuje izmerjene količine

69 Župnija Santa Maria ad Nives, Osoppo, Italija: rojstna knjiga 1789–1835 in poročna knjiga 1789–1858. – Tamkajšnjemu župniku don Ottaviu Zucchetu se zahvaljujem za te podatke in podatke o drugih osoppskih zidarjih, ki mi jih poslal v obliki uradnih potrdil.

70 Župnija Santa Maria ad Nives, Osoppo, Italija: rojstna knjiga 1789–1835 in poročna knjiga 1789–1858.

71 Lodovico Zanini, *Friuli migrante*, Udine 1964, str. 45, 48; Pionieri di Osoppo (dalje Zanini 1964).

72 Znano je, da je dosti zidarjev in kamnosekov iz Osoppa in drugih furlanskih gradbincev delalo na trasi transsibirske železnice od Moskve do Vladivostoka, ki jo je Rusija gradila v letih 1891–1916. Primerjaj Zanini 1964, str. 72–84.

73 Župnija Santa Maria ad Nives, Osoppo, Italija: rojstna knjiga 1789–1835 in poročna knjiga 1789–1858.

74 Župnija Santa Maria ad Nives, Osoppo, Italija: rojstna knjiga 1789–1835.

posameznih vrst zidarskih, tesarskih in krovskih del. Med njimi se posebej navedena gradnja stopnišča in postavitev štirinajstih peči, kar v stavbni pogodbi ni bilo zajeto. Obračunana gradbena dela so stala okroglo 3.722 goldinarjev, in kakor je videti iz kasnejšega pripisa, so bila potem tudi v celoti izplačana.

Vse tri navedene polirje, Antonia Venchiaruttija, Pietra Del Fabra in Giovannija Battisto Biasonija, ponovno najdemo v vipavskih arhivskih virih petnajst let kasneje. Takrat so skupaj z Domenicom Del Rossom kot zidarski družabniki sklenili pogodbo za prezidavo cerkve sv. Marjete v Podkraju v vipavski fari, ki je bila zapisana 29. julija 1865 v vipavskem župnišču, pri čemer je nedvomno spet posredoval dekan Jurij Grabrijan.⁷⁵

Kamnoseki in kamnoseška dela

Izdelavo kamnoseških stavbnih členov za šolsko stavbo so zaupali kamnosekom iz Vipave ter bližnje in širše okolice. Največja naročila je dobil kamnosek **Matevž Guštin - Celan iz Griž na Vrheh**,⁷⁶ ki je že decembra 1860 prejel precejšen znesek 50 goldinarjev, najbrž za izdelavo stopnic. V naslednjem letu je za šolo izdelal še mogočen portal, tristopenjski podest pred njim in vseh dvainpetdeset stopnic v šoli.⁷⁷ Vse je sklesal iz griškega školjčnega temno sivega apnenca, tako imenovanega *polžarja*.⁷⁸ Od marca do konca novembra 1861 je za ta dela prejel deset obročnih plačil, največkrat po 30 goldinarjev, v skupnem znesku okroglo 305 goldinarjev.

Vipavski kamnosek **Matija Tomažič**⁷⁹ je v začetku leta 1860 lomil kamen v kamnolomu, pri čemer je opravil devetnajst dnin, jeseni pa je še trinajst dni izrecno lomil kamen za vogelnike za novo šolsko stavbo. Vsakokrat je bil plačan po 1 goldinar za dnino.

V začetku leta sta za enako plačilo delala z njim v kamnolomu tudi kamnoseka **Andrej Tomažič - Sanaborcov iz Vrhpolja** in **Jernej Kobal - Kobolov iz**

75 ŽA Vipava, škatla 11, Gradbene zadeve, Log: konvolut 11, Zadeve loške cerkve.

76 Matevž Guštin se je rodil 27. avgusta 1820 v družini kamnoseka Mihaela Guština pri Celanovih v Sežani in se leta 1851 poročil s sedem let starejšo Jožefo Hlača - Opcinovo iz Griž. Po ženini smrti se je leta 1874 v drugo poročil z Elizabeto Majcen - Blažinovo s Tabora nad Vrabčami in umrl 18. novembra 1902 v Mestni bolnišnici v Trstu. Več o njem glej Božidar Premrl, *Podpisano s srcem. Kraška kamnoseška rodovina Guštinov skozi stoletja. Repentabor - Sežana - Opčine - Griže na Vrheh*, Trst 2014, str. 148–202, 209–326, in Premrl 2022, str. 429–434.

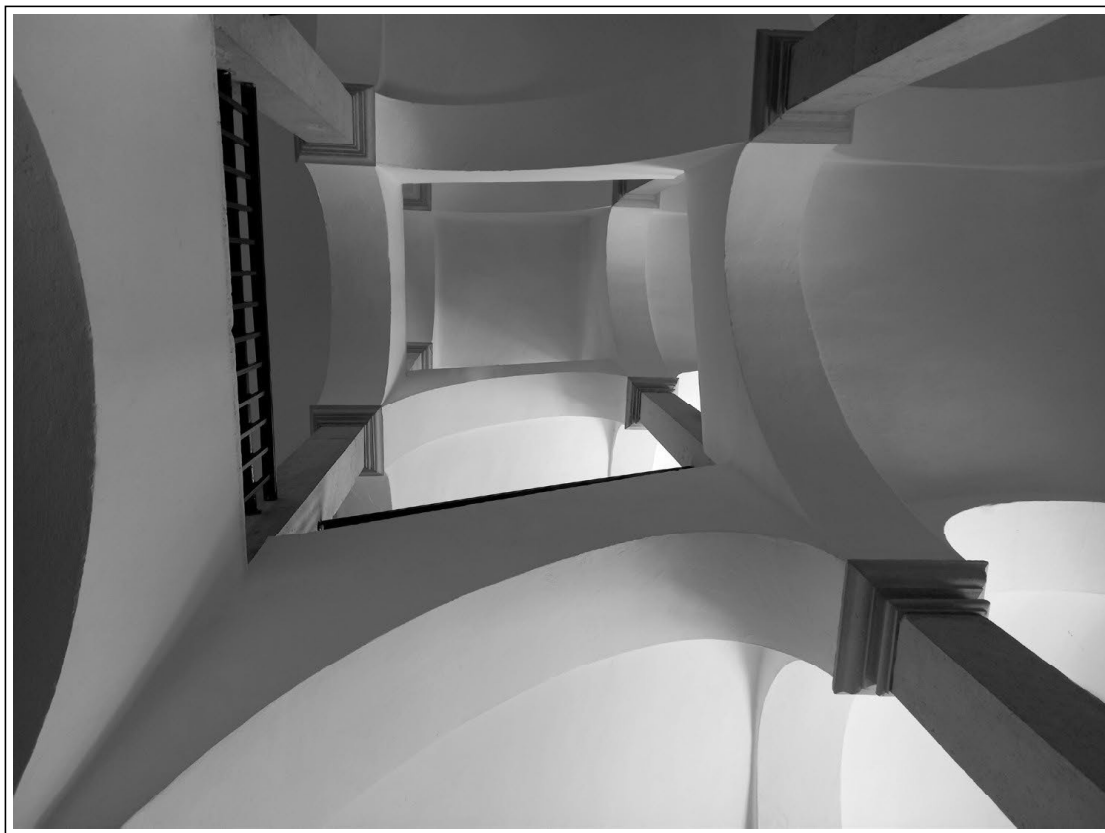
77 Leta 1972 je te stopnice, ki so se po več kot sto letih hoje po njih zgladile in postale nevarne, na novo preklesal vipavski zidar Karel Tomažič, vnuk kamnoseka Matije Tomažiča. Bačar 2007, str. 9.

78 Kamnina je temno siv rudistni apnenec iz severnega dela lipiške formacije, ki obsega severni del Krasa in južni del Vrhov. Bačar 2007, str. 9.

79 To je bil Matija Tomažič mlajši, po domače Štancar, ki se je rodil 7. novembra 1835 v družini kamnoseka Matije Tomažiča (1792–1855) v Vipavi in nadaljeval z očetovim poklicem. Tudi on je bil dvakrat poročen: najprej leta 1860 z Vipavko Marijo Skočir, po njeni smrti pa se je leta 1866 vdruugo poročil z Barbaro Furlan iz Manč. Umrl je 1. decembra 1902. Več o njem glej Premrl 2022, str. 196–198, 204–225.

Budanj:⁸⁰ prvi trinajst, drugi osem delovni dni.⁸¹ Najverjetneje so vsi trije lomili kamen v kamnolomu belega oziroma svetlo sivega apnenca pod vipavskim Starim gradom.

Konec leta 1860 so se z Matijo Tomažičem pogodili, da bo za skupni znesek 60 goldinarjev sklesal osem slopov s podstavki in kapiteli za stopnišče v šoli. Plačali so mu jih v štirih obrokih v času od junija do septembra 1861. Za izdelavo kamnitih plošč za počivališča (»Ruheplatz«), dveh posebnih plošč in dolbenje lukenj v omenjene slope za pritrditev stopniščne ograje je prejel še 28 goldinarjev in 70 krajcarjev. Sodeč po takratnem povzetku njegovih prejemkov, je pri šoli zaslužil skupno 93 goldinarjev in 70 krajcarjev.

Stopniščni slopi s profiliranimi kapiteli, ki jih je sklesal kamnosek Matija Tomažič mlajši (Foto: Lucijan Bratuš).

⁸⁰ Andrej Tomažič, Andrejev sin, se je rodil 15. decembra 1837 pri Sanaborcovih v Vrhpolju in se kar trikrat poročil. Leta 1863 se je oženil z Marijo Štefančič iz Budanj, leta 1879 s sovaščanko Marijo Lavrenčič - Jurjevčkovo, leta 1892 pa v tretje z Antonijo Bajec - Bajcovo z Nanosa, a se je kasneje od nje tudi cerkveno ločil. Njegovo obrt je nasledil njegov prvorojeni sin Andrej Tomažič mlajši, rojen leta 1864. Jernej Kobal, Jernejev sin, se je rodil 9. septembra 1808 pri Kobolovih v Budanjah, se leta 1838 oženil s sovaščanko Marijo Koren in kot preužitkar umrl 12. julija 1882. Več o Andreju Tomažiču in Jerneju Kobalu glej Premrl 2022, str. 248–250 in 349.

⁸¹ Skupna pobotnica kamnosekov Matije Tomažiča, Andreja Tomažiča in Jerneja Kobala z dne 18. marca 1860.

Kamnite plošče za tlake v hodnikih, kuhinji, straniščih in na stopniščnih podestih je dobavil **Štefan Tomažič iz Vrhpolja**.⁸² Ta doslej neznani kamnosek se je rodil 20. decembra 1821 v družini Marka Tomažiča in Marije z dekliškim priimkom Rovan pri Šuštarjevih v Vrhpolju 20, danes številka 93, se leta 1845 poročil z Uršulo Rovan iz Bele, ki spada v župnijo Col, in kot ovdovel preužitkar umrl 10. decembra 1882.⁸³ V pisnih virih se kot kamnosek (»Steinmetz«) omenja samo v preglednici izdatkov za šolo, iz katere je videti, da je prejel plačilo za svoje delo v osmih obrokih od 1. junija do 31. decembra 1861. Skupna površina plošč, ki jih je sklesal, je znašala sedeminosemdeset kvadratnih klafter ali okroglo tristodvanajst kvadratnih metrov.⁸⁴ Za kvadratno klaftro takega tlaka je bil plačan po 2 goldinarja in 60 novih krajcarjev, skupaj 226 goldinarjev in 20 krajcarjev avstrijske veljave, ki jih je prejel iz rok dekana Jurija Grabrijana.⁸⁵

Vipavski poštni mojster **Evgen Mayer**⁸⁶ je dobavil štiriinštirideset klafter kamnitih plošč za strešni kap (»Grendal«) po ceni 75 krajcarjev za klaftro, kar je zneslo 33 goldinarjev. Manjšo količino plošč za dimnike (»Rauhfänge«) je dobavil **Martin Rehar** iz Vipave in zanje prejel 1 goldinar in 70 krajcarjev.⁸⁷

Iz končnega obračuna vseh stroškov za novo šolo sledi, da so kamnoseška dela stala skupno 625 goldinarjev in 40 krajcarjev, pri čemer ni bil upoštevan posebej prikazani izdatek 33 goldinarjev za kapne plošče. Posebna postavka v obračunu je tudi 284 kubičnih klafter gradbenega kamna v vrednosti 1.830 goldinarjev.⁸⁸

82 Te plošče so bile verjetno povečini iz sivega flišnjega peščenjaka, kakršnega so kopali v nekdanjem Ženovcovem prufu nad Vrhpoljem. Primerjaj Premrl 2022, str. 272.

83 ŽA Vrhpolje, rojstna knjiga 1796–1836, mrliška knjiga 1837–1893, družinska knjiga; ŽA Col, poročna knjiga 1827–1917.

84 1 dunajska kvadratna klafta je 3,5948 m².

85 Pobotnica z dne 20. januarja 1862, na kateri se je Štefan Tomažič samo podkrižal, namesto njega pa se je podpisal Johan Schell.

86 Karel Evgen Mayer, poštni mojster in trgovec v Vipavi, se je rodil 1. novembra 1818 v družini doktorja medicine in graščaka Jožefa Mayerja ter Ane Poljšak iz Žapuž na gradu Leutenberg v Ložah, se leta 1858 poročil s Karolino Dolenc z Razdrtega in umrl 13. avgusta 1880 v lastniški hiši v Vipavi 87, imenovani Na pošti. ŽA Goče, družinska knjiga 1857; ŽA Vipava, družinska knjiga 1864, mrliška knjiga 1839–1888. Bil je tudi član krajevnega šolskega sveta. Glej *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 156.

87 Martin Rehar se je rodil 11. novembra 1818 v družini kmeta Valentina Reharja in Marije z dekliškim priimkom Pipan v Vipavi 171 in se leta 1851 v Vipavi 66 poročil z Ivano Česen z Gradišča pri Vipavi; po njeni smrti v letu 1875 se je v drugo poročil s tržanko Katarino Rupnik in umrl 11. februarja 1885. ŽA Vipava, rojstna knjiga 1804–1825, družinski knjigi 1864 in 1885.

88 ŽA Vipava, škatla 45: Šolski akti: Rechnung über die zum Schulbaue in Markte Wippach im Jahre 1861 verwendeten Baukosten.

Opekarji in opečni izdelki

Za zidavo in kritino nove šolske stavbe so potrebovali tudi velike količine opečnih izdelkov. V župnijskem arhivu je shranjenih več lapidarnih zapisov o ponudbi ter dobavah debelejših in tanjših zidakov,⁸⁹ opečnih ploščic – *planet* in korcev, a je podatke iz njih težko uskladiti med sabo.

Vse te izdelke je dobavljal **Janez Žvokelj**, ki je bil sicer po poklicu strojar. Rodil se je 4. julija 1822 v družini strojarja Franca Žvoklja in Terezije z dekliškim priimkom Brill v Vipavi, po domače pri Bəgajberju,⁹⁰ in se leta 1844 poročil z Marijo Grabrijan iz Adlešičev v Beli krajini.⁹¹ Leta 1861 je nasledil Janeza Nepomuka Dolenca na županskem stolčku. Umrl je za tuberkulozo 27. oktobra 1886.⁹²

Iz njegove ponudbe z dne 2. oktobra 1860 je razvidno, da je debelejšje zidake ponujal po ceni 1,85 krajcarja, tanjše po 1,35 krajcarja, *planete* po 0,90 krajcarja in korce po 1,4 krajcarja za kos. V razpoložljivih dokumentih ni razvidno, ali je imel lastno opekarno v Vipavi ali je nastopal le kot posrednik pri dobavi izdelkov drugih opekarjev.⁹³

V drugih dokumentih najdemo še, da so določene količine debelih in tanjših zidakov, *planet* in korcev kupili od opekarn v Logu pri Vipavi⁹⁴ in v Ajdovščini. Ker je bila slednja v deželi Primorski, je bilo zanje treba plačati tudi mitnino.

V posebni preglednici je povzeto, koliko različnih opečnih izdelkov je bilo potrebnih za gradnjo vipavske šole in koliko so komu plačali zanje. Od Žvoklja so kupili 65.417 opečnih zidakov in 21.200 korcev po 1,4 krajcarja, 10.574 *planet* po 0,90 krajcarja in 200 velikih korcev po 15 krajcarjev kos, poleg tega še 30 centov

89 Mere debelejših zidakov so bile 5 x 10 x 2 palca oziroma 13,15 x 26,30 x 5,26 cm, tanjših zidakov pa 5 x 10 x 1 1/2 palca ali 13,15 x 26,30 x 3,94 cm. Za primerjavo povejmo, da danes navadni opečni zidak meri 12 x 25 x 6,5 cm.

90 Hišno ime Bəgajber, ki je popačenka nemške besede *Weisgerber*, strojar, je danes pozabljeno, hiša pa ima naslov Vojkova ulica 25.

91 Žena je bila gotovo sorodnica dekana Jurija Grabrijana in njegovega nečaka, kovača Matije Grabrijana.

92 ŽA Vipava, rojstna knjiga 1804–1825, poročna knjiga 1836–1906, mrliška knjiga 1839–1888, družinska knjiga 1885. – Ko je bil 23. marca 1861 izvoljen za vipavskega župana, je bil v *Novicah* predstavljen kot »mesar in gruntni posestnik«. Sočasno sta bila za prvega in drugega svetovalca izvoljena zemljiški posestnik Tone Štima in c.-kr. poštar Evgen Mayer. Ipava 23. sušca, *Kmetijske in rokodelske novice*, 19. 27. marca 1861, št. 12, str. 106.

93 O opekarski dejavnosti priča parcelno ime Cegenca (*Cejganca*) v neposredni okolici Vipave, morda tudi parcelno ime Frnaža tik zraven vipavskega mestnega jedra. Po pripovedovanju Karla Premrla - Drejdlnovega iz Vipave 232 je bila na Cegenci, ki je bila v lasti Drejdlnovih, *frnaža*, se pravi obokana peč, »kamər so kuhali cejgu«. Kjer so kopali glino za opeko, je nastala mlaka, travnik, na katerem zastaja voda, in je rasla *paludovna*, trstičje. Nekoliko dalje proti Podnanosu, nasproti odcepa ceste, ki pelje proti Mančam, so bile še *frnaže* v lasti Furlanov.

94 Posrednik pri nabavah teh korcev je bil Budanjec Primož Krašna, ki je imel kasneje zelo pomembno vlogo med Grabrijanovo gradnjo velikega zvonika pri Marijini cerkvi v Logu. Glej Premrl 2022, str. 145, op. 511.

apna po 50 krajcarjev,⁹⁵ kar je zneslo skupaj 1.352 goldinarjev in 80 krajcarjev. Manjše količine opečnih izdelkov sta dobavila Rovere in Mohorčič, prvi v vrednosti okroglo 342 goldinarjev, drugi v vrednosti 22 goldinarjev. Rovere bi utegnil biti opekar v Logu,⁹⁶ Mohorčič pa morda v Ajdovščini.⁹⁷ Vsi izdatki za opečne izdelke so znašali 1.717 goldinarjev in 64 krajcarjev.

Dobavitelji apna in peska ter razni obrtniki

Kot je videti iz pobotnic v vipavskem župnijskem arhivu, so apno za zidanje vipavske šole v letu 1860 dobavljali Gorjani iz Podkrajja, Malega Polja in Strmca, kjer so se domačini ukvarjali z apneničarstvom.

Iz Podkrajja sta apno dobavljala Mihael Trkman in Matija Puc, ki sta ga verjetno tudi žgala. **Mihael Trkman**, ki je bil po poklicu kovač, se je rodil 27. septembra 1801 v družini Jurija Trkmana in Polone z dekliškim priimkom Škvarč v Podkrajju 14, po domače pri Mežnarju. Nato je živel v Podkrajju 44, po domače pri Kovaču, in se leta 1831 poročil z Jero Petrovčič iz Podkrajja 1, po domače V Hrušici. Umrl je 21. oktobra 1869.⁹⁸ Iz njegove pobotnice z dne 22. septembra 1860 je videti, da je za vipavsko šolo prodal 112 centov apna po ceni 22 krajcarjev za cent v skupni vrednosti 41 goldinarjev konvencijske veljave.⁹⁹

Matija Puc se je rodil 6. februarja 1818 v družini Simona Puca in Neže z dekliškim priimkom Puc pri Šmonu v Podkrajju 16. Leta 1838 se je poročil z Marijo Trkman - Mežnarjevo iz Podkrajja 14; ko je leta 1858 umrla, se je v drugo poročil

⁹⁵ Stari cent je tehtal 56 kilogramov.

⁹⁶ V Logu, ki je zaselek vasi Budanje, je bila dolgoletna opekarska tradicija. Po pripovedovanju Jožeta Ferjančiča - Šumljakovega, Budanje 4, je tamkajšnja *frnaža* začela delovati leta 1834 in je delovala osemdeset let, do prve svetovne vojne. Lastnik je bil iz Tricezima pri Vidmu (Udine), delavci so bili Furlani, Slovenski etnografski muzej, Teren XV – Vipava 1958: Fanči Šarf, *Ljudsko stavbarstvo in notranja oprema*, tek. št. 6, str. 65. – Iz obdobja od sedemdesetih let 19. stoletja do začetka prve svetovne vojne v 20. stoletju so znana imena opekarjev Giovannija, Paola, Luigi in Giuseppeja Cossia. ŽA Vipava, škatla 11, Gradbene zadeve, Log: konvolut 11, Zadeve loške cerkve; Journal über die Einnahmen und Ausgaben der Filiale U. L. F. in Log 1882–1940; ARS, AS 136, *Okrajno glavarstvo Postojna*, škatla 70: Obrtne zadeve in okrajna bolniška blagajna Postojna.

⁹⁷ Morda je bil to ajdovski župan Franc Mahorčič, sicer lastnik žage ob Hublju. Primerjaj Pavel Plesničar, *Ajdovščina. Pogled v njeno preteklost. Komentirana objava Ajdovščine in Šturij*, Nova Gorica 1997, str. 91. – Sicer je v bližini Ajdovščine znana precej mlajša Špacapanova opekarna iz konca 19. stoletja ob cesti proti Lokavcu, kjer se reče V Frnaži in V cejganci. Špacapanova hiša, ki je bila tam sezidana leta 1897, ima zdaj hišno številko Lokavec 1. Povedala Bogdana Špacapan, pri Špacapanu, Lokavec 1.

⁹⁸ ŽA Podkraj, družinski knjigi II in III, mrliška knjiga 1819–1883.

⁹⁹ Goldinarji ali forinti (kratice: gld, ft, fl, f) konvencijske veljave, ki so se delili na 60 krajcarjev, so bili v obtoku od leta 1753 do leta 1858, ko so vpeljali goldinarje avstrijske veljave, ki so se delili na 100 krajcarjev. V praksi pa se je še nekaj časa uporabljal star denar.

s Terezijo Bizjak in umrl 24. junija 1895.¹⁰⁰ On je dobavil tri vozove apna v skupni teži 54 centov in skupni vrednosti 18 goldinarjev, po 20 krajcarjev cent.

Dobavitelj iz Malega Polja je bil **Jožef Bizjak**, ki se je rodil 18. marca 1811 v zakonu Andreja Bizjaka in Marjete z dekliškim priimkom Ferjančič v (Malem) Polju 7, na domačiji, ki je kasneje dobila hišno ime pri Kožmanu. Pri devetnajstih letih se je poročil s sedemnajstletno sovaščanko Marijo Pregelj in umrl leta 1892.¹⁰¹ Njemu so 11. septembra 1860 za šest vozov apna v skupni teži 18 kvintalov in pol plačali 38 goldinarjev in 89 krajcarjev, pri čemer je bil cent obračunan po 21 krajcarjev.

Še en dobavitelj apna je bil **Jakob Poženel** (*Pošenu*) iz Strmca, ki spada že v črnovrške Rovte. Rodil se je 12. aprila 1826 v družini Franca Poženela in Marije (Marjete) z dekliškim priimkom Rupnik v Strmcu 9 in se leta 1852 poročil s sovaščanko Marijo Črnilogar. Kasneje se je odselil na Col 68 in verjetno tam umrl, a ga v tamkajšnjih matičnih knjigah ni bilo mogoče izslediti.¹⁰²

V letu 1861 je za dobave apna skrbel na novo izvoljeni vipavski župan Janez Žvokelj, ki se v nekem dokumentu izrecno omenja kot »Kalk lieferant«. Iz njegovega povzetka dobavljenega apna z dne 22. septembra 1861 je razbrati, da so za šolo kupili 398 kvintalov apna v skupni vrednosti skoraj 200 goldinarjev avstrijske veljave. Od tega je bilo 30 centov apna celo iz Zatabra v Vipavi.¹⁰³ Manjša količina apna je bila skupaj z opeko pripeljana iz neimenovane opekarne.¹⁰⁴ Dobavitelj apna za šolo je bil tudi vipavski mizar Andrej Živic.¹⁰⁵ Iz Laž pri Razdrtem so pripeljali tri vozove apna, za katere so morali plačati tudi mitnino na mitnici na Razdrtem. Na stavbišče so apno vozili Andrej Ferjančič iz Dupelj, vdova Terezija Lavrenčič iz Vrhpolja, Franc Šček z Gradišča pri Vipavi, gospod Wilhelm Schmutz¹⁰⁶ in Franc Ferjančič iz Vipave. Po končnem obračunu so vsi stroški za apno znašali 582 goldinarjev.

¹⁰⁰ ŽA Podkraj, družinski knjigi II in III, mrliška knjiga 1883–1943. – Leta 1877 ga omenja tudi zidarski mojster Miha Blažko iz Lokavca kot dobavitelja apna za Marijino cerkev v Logu. ŽA Vipava, škatla 11, Gradbene zadeve, Log: konvolut 11, Zadeve loške cerkve: Zapisnik od dinara kar sem podpisan v tem le. 1877 narajtengo zidarskiga ino molovarsko dejlo v Logi primu.

¹⁰¹ ŽA Col, rojstna knjiga 1784–1827, poročna knjiga 1827–1917, družinske knjige 1836, 1868 in 1889.

¹⁰² ŽA Črni Vrh, rojstna knjiga 1784–1831, poročna knjiga 1832–1883, družinski knjigi 1810 in 1852.

¹⁰³ Za Tabrom se imenuje predel Vipave za nekdanjim protiturškim taborom v vznožju Nanosa, kjer je bil kamnolom gradbenega kamna, ki je deloval še nekaj let po drugi svetovni vojni.

¹⁰⁴ Apno je bilo stranski proizvod pri žganju opeke v opekarnah. Glej Nataša Nemec, *Bilje kronika*, Bilje 1989, str. 25.

¹⁰⁵ Andrej Živic, Janezov sin, se je rodil 12. oktobra 1817 in umrl 5. decembra 1873. ŽA Vipava, rojstna knjiga 1804–1825, mrliška knjiga 1839–1888.

¹⁰⁶ Viljem (Wilhelm) Schmutz, sin Jožefa in Jožefe Schmutz, rojen 7. oktobra 1823, je bil poštni ekspeditor in med drugim tudi član krajevnega šolskega sveta v Vipavi. *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 156.

Dobavitelja peska sta bila Mihael Breclj in Andrej Božič iz Žapuž pri Ajdovščini, kjer so bili peskokopi.¹⁰⁷ Pripeljala sta 630 vozov peska za zidavo (»Ba-usand«), ki so jima ga plačali po 1 goldinar, in 32 vozov belega peska, ki so ga verjetno uporabljali za omete, po 2 goldinarja za voz.

Mihael Breclj, ki je bil po poklicu čevljar, se je rodil 26. septembra 1803 v družini Jurija Breclja in Marjete z dekliškim priimkom Kožman v Žapužah 29, nato 38, in se leta 1831 poročil z Marijo Žvokelj. Po njeni smrti leta 1845 se je v drugo poročil z Uršulo Lozej iz Podrage in umrl 29. decembra 1881.¹⁰⁸

Andrej Božič se je rodil 30. oktobra 1820 v Budanjah 14 v družini Jožefa Božiča iz Dolge Poljane in Marije z dekliškim priimkom Sever, se leta 1844 poročil z Marijo Repič iz Žapuž in umrl 16. junija 1876.¹⁰⁹

Poleg naštetih gradbenih obrtnikov in dobaviteljev so pri gradnji in opremljanju nove vipavske šole sodelovali še mnogi drugi vipavski obrtniki, zlasti mizar in pleskar Valentin Ahčin, mizar Franc Kodelja, ključavničarja Anton Pavlin in Janez Godina ter kovač Matija Grabrijan.¹¹⁰ Za plačila obrtnikov, gradbenega materiala in raznih drugih stroškov sta poleg dekana Grabrijana skrbela župana Janez Nepomuk Dolenc in Janez Žvokelj.

Poleg navedenega gradbenega materiala, ki so ga dobivali iz bližnje in širše okolice Vipave, so za gradnjo in opremo šole potrebovali tudi industrijske izdelke, ki so jih morali naročati iz bolj oddaljenih krajev Avstro-Ogrske. Kot je razbrati iz raznovrstnih dokumentov in zapisov v vipavskem župnijskem arhivu, so litoželezne peči kupili v livarni v Dvoru na Dolenjskem, gradbeno železo so pripeljali iz Beljaka, kovinske izdelke iz Neukirchna, belo pločevino iz Prage ...

Namesto sklepa

Ko sem snoval ta članek, sem sprva nameraval le podrobno opisati šolsko stavbo z njenimi arhitekturnimi in gradbenimi značilnostmi, povzeti potek njene gradnje in predstaviti mojstre gradbenih strok, ki so sodelovali pri teh delih. Z

¹⁰⁷ Znana sta dva žepovska prufta v Žepovskem hribu, eden za Žapužami, drugi za sosednjo vasjo Kožmani, kjer so kopali pesek še po drugi svetovni vojni. Povedal zidar Franc Bratina - Karlutov, Dolga Poljana 37, rojen leta 1926, najstarejši mož v budanjski fari.

¹⁰⁸ ŽA Šturje, rojstna knjiga 1781–1835, poročna knjiga 1820–1881, družinske knjige I, II in III.

¹⁰⁹ ŽA Budanje, rojstna knjiga 1784–1838; ŽA Šturje, mrliška knjiga 1863–1881, družinski knjigi II in III.

¹¹⁰ Mizar Valentin Matija Ahčin, sin Antona, rojen v Vipavi 14. februarja 1823, umrl kot poročen preužitkar 5. avgusta 1879; mizar Franc Kodelja (Kodela), sin Franca, rojen 3. aprila 1831 pri Pregljavih v Vrhpolju, družino si je ustvaril pri Rožarčnikih v Vipavi in umrl 7. marca 1901; ključavničar Anton Pavlin, sin Gregorja, rojen v Vipavi 31. maja 1829, umrl 26. decembra 1906; ključavničar Janez Godina, sin ključavničarja Pavla, rojen v Vipavi 28. aprila 1839, umrl 21. januarja 1893; kovač, živinozdravnik in posestnik Matija Grabrijan, sin Matije, rojen 3. septembra v Adlešičih v Beli krajini, umrl 5. aprila 1892 v Vipavi. Kovačijo je imel zraven izvira reke Vipave, ki se imenuje Pod lipco.

njim sem namreč želel svoji knjigi *Nesmrtni kamen*, posvečeni mojstrom kamna v gornji Vipavski dolini, ki je izšla leta 2022, dopisati poglavje, ki je v njej umanjalo, ker takrat še ni bilo dosegljivo spisovno gradivo iz vipavskega župnijskega arhiva. Ko je bil ta arhiv kmalu zatem urejen in dostopen, sem v njem našel še celo več dokumentov in podatkov o mojstrih kamna ter drugih gradbenih in sorodnih poklicih, kot sem pričakoval.

Večino sodelujočih kamnarjev, med njimi Vipavca Matijo Tomažiča mlajšega, Vrhpoljca Andreja Tomažiča in Budanjca Jerneja Kobala, sem že predstavil v knjigi *Nesmrtni kamen*. Še prej sem v knjigi *Podpisano s srcem* popisal izjemen kamnoseški opus Vrhovca Matevža Guština - Celana iz Griž, ki ima v njej osrednje mesto, v *Nesmrtnem kamnu* pa sem mu pripisal še nekaj dotlej neprepoznanih kamnoseških del z območja takratnega vikariata Šentvid pri Vipavi. V takrat dosegljivih virih pa nisem našel nobenega namiga, da je kdo od teh mojstrov sodeloval tudi pri gradnji vipavske šole. Še bolj me je presenetilo odkritje Štefana Tomažiča iz Vrhpolja, o katerem nisem ne v pisnih ne v ustnih virih našel nobene sledi, da se je ukvarjal s kamnoseškim delom, a je prispeval velik delež kamnoseških izdelkov za vipavsko šolo. Ker sem pri iskanju dokumentacije o gradnji vipavske šole v drugih arhivih našel še mnogo arhivskih dokumentov in podatkov o njeni predhodnici ter o prizadevanjih in dejavnosti pristojnih šolskih, občinskih, cerkvenih in višjih oblastnih organov za ustanovitev, financiranje in gradnjo glavne šole v Vipavi, pa je bilo smotrno prispevek o šolski stavbi in mojstrih, ki so jo načrtovali in gradili, zaokrožiti v širši članek z njeno predzgodovino vred. S tem poleg številnih biografskih in drugih podrobnosti lokalnega značaja, namenjenih predvsem vipavskemu bralnemu občinstvu, dodajam kamenček tudi v zgodovinski mozaik osnovnega šolstva na Kranjskem oz. današnjem Primorskem.

Viri in literatura

Viri

Arhiv republike Slovenije (dalje ARS), *Franciscejski kataster za Kranjsko*, mape in prokoli Vipava.

ARS, AS 136, *Okrajno glavarstvo Postojna*, škatla 70: Obrtne zadeve in okrajna bolniška blagajna Postojna.

ARS, SI AS 136/230, Visoke gradnje v postojnskem gradbenem okraju 1857–1864, škatla 116.

ARS, SI AS 140, mapa načrtov: Okrajni gradbeni urad Postojna.

ARS, SI AS 50, *Deželna gradbena direkcija v Ljubljani*, škatla 64.

Nadškofijski arhiv Ljubljana (dalje NŠAL), 16, Župnijski inventarji; rojstna knjiga Ljubljana – Marijino oznanjenje 1831–1835, poročna knjiga Ljubljana – Marijino oznanjenje 1845–1862, rojstna knjiga Ljubljana – Sv. Peter 1859–1868, mrliška knjiga Ljubljana – Sv. Nikolaj 1867–1893.

NŠAL 573, Jožef Markič, šk. 390, Vipava, mapa Vipava.

- NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Vipava, 1836–1860.
Slovenski etnografski muzej, Teren XV – Vipava 1958: Fanči Šarf, *Ljudsko stavbarstvo in notranja oprema*, tek. št. 6.
Zgodovinski arhiv Ljubljana, SI_ZAL_LJU/0504, *Popis ljubljanskega prebivalstva 1869*, https://www.sistory.si/IGNORED_PUBLIC/popisi/3/Svetega_Petra_predmestje_91_003.JPG; SI_ZAL_LJU_504-107-Križevniška ulica 4, *Popis ljubljanskega prebivalstva 1869*,
https://www.sistory.si/IGNORED_PUBLIC/popisi/25/LJU_504-107-Krizevniska_ulica-004-02-00446.jpg.
Župnijski arhiv (dalje ŽA) Budanje, rojstna knjiga 1784–1838.
ŽA Col, rojstna knjiga 1784–1827, poročna knjiga 1827–1917, družinske knjige 1836, 1868 in 1889.
ŽA Črni Vrh, rojstna knjiga 1784–1831, poročna knjiga 1832–1883, družinski knjigi 1810 in 1852.
ŽA Goče, družinska knjiga 1857.
ŽA Podkraj, družinski knjigi II in III, mrliška knjiga 1819–1883.
ŽA Postojna, rojstni knjigi 1836–1857 in 1858–1879.
ŽA Šturje, rojstna knjiga 1781–1835, poročna knjiga 1820–1881, mrliška knjiga 1863–1881, družinske knjige I, II in III.
ŽA Vipava, rojstni knjigi 1784–1804 in 1804–1825, poročna knjiga 1836–1906, mrliška knjiga 1839–1888, družinske knjige 1820, 1840, 1864 in 1885.
ŽA Vipava, škatla 10: Cerkev sv. Marka, Vipava; škatla 11, Gradbene zadeve, Log: konvolut 11, Zadeve loške cerkve; škatla 11A, Načrti cerkva, župnišča, šole; škatla 29, Župnijski in dekanjski akti 1738–1840; škatla 45: Šolski akti.
ŽA Vrhpolje, rojstna knjiga 1796–1836, mrliška knjiga 1837–1893, družinska knjiga.
Župnija Santa Maria ad Nives, Osoppo, Italija: rojstna knjiga 1789–1835, poročna knjiga 1789–1858.

Literatura

- B. n. a., Ipava 23. sušca, *Kmetijske in rokodelske novice*, 19, 27. marca 1861, št. 12, str. 106.
Bačar, Stane: Fosili na ogled, *Vipavski glas*, 22, 2007, št. 82.
Catalogus cleri dioecesis Labacensis ineunte anno 1848, Labaci.
Česen, Mark: Veri, omiki je tempelj postavil, tristo let nam zvon je vabil. *Vipavski glas*, 2011, letnik 27, št. 99.
Gaspari, Andrej: *Prazgodovinska in rimska Emona. Vodnik skozi arheološko preteklost predhodnice Ljubljane*, Ljubljana 2014.
K., R.: Iz Ipavskega terga 3. grudna, *Kmetijske in rokodelske novice*, 19, 18. decembra 1861, št. 51.
Lampe, Frančišek: Izprehod na Notranjsko. (Dalje.), *Dom in svet*, 9, 1896, št. 15.
Lavrenčič, Ivan: Jurij Grabrijan, *Dom in svet*, 6, 1893, št. 11.
Lorenčič, Darjan: Peter Gračner, Johan Gabriel Seidl in himna Bog ohrani, Bog obvarji, *Seidlov zbornik. Zbornik prispevkov s simpozija Johann Gabriel Seidl*, Celje 2017.

Nemec, Nataša: *Bilje kronika*, Bilje 1989.

Pisatelj: Tudi v Vipavski dolini imamo že novo srenjo, *Kmetijske in rokodelske novice*, 8, 10. julija 1850, št. 28.

Plesničar, Pavel: *Ajdovščina. Pogled v njeno preteklost. Komentirana objava Ajdovščine in Šturij*, Nova Gorica 1997.

Postojinsko okrajno glavarstvo. Zemljepisni in zgodovinski opis. Spisali in izdali učitelji v okraji. V Postojini 1889.

Premrl, Božidar: *Nesmrtni kamen in njegovi mojstri v gornji Vipavski dolini in okolici*, Ljubljana 2022.

Premrl, Božidar: O portalu vipavske stare šole, napisu na njem in še čem, *Vipavski glas*, 18, 2003, št. 65.

Premrl, Božidar: *Podpisano s srcem. Kraška kamnoseška rodovina Guštinov skozi stoletja. Repentabor – Sežana – Opčine – Griže na Vrheh*, Trst 2014.

Primorski slovenski biografski leksikon, 6. snopič, Gorica 1979.

Rodman, Magda: Po sledovih vipavskih županov, *Vipavski glas*, 9, 1994, št. 31.

Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken der Grafschaft Görz und Gradisca*, Görz 1904.

Uredniški odbor, Kako smo živeli in gradili Vipavo, *Vipavski glas*, 9, 1994, št. 31.

Več avtorjev, *Zbornik o šolstvu v Vipavi. Stoji učilna zidana*, Vipava 2007.

Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije. II. knjiga, Ljubljana 1999.

Zanini, Lodovico: *Friuli migrante*, Udine 1964.

Spletni viri

Ferdinand I. Habsburško-Lotarinški, https://sl.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_I._Habsbur%C5%A1ko-Lotarin%C5%A1ki.

Schöbel, Johann Paul (1823–1870), Architekt, https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_S/Schoebel_Johann-Paul_1823_1870.xml (pridobljeno 10. 6. 2023).

Ustni viri

Franc Bratina - Karlutov, Dolga Poljana 37

Marjan Bučinel z Zemoni, Orehovlje 42A

Karlo Premrl - Drejdlnov, Vipava 232

Magda Rodman - Bajcova, Ulica Milana Bajca 14, Vipava

Bogdana Špacapan, pri Špacapanu, Lokavec 1